

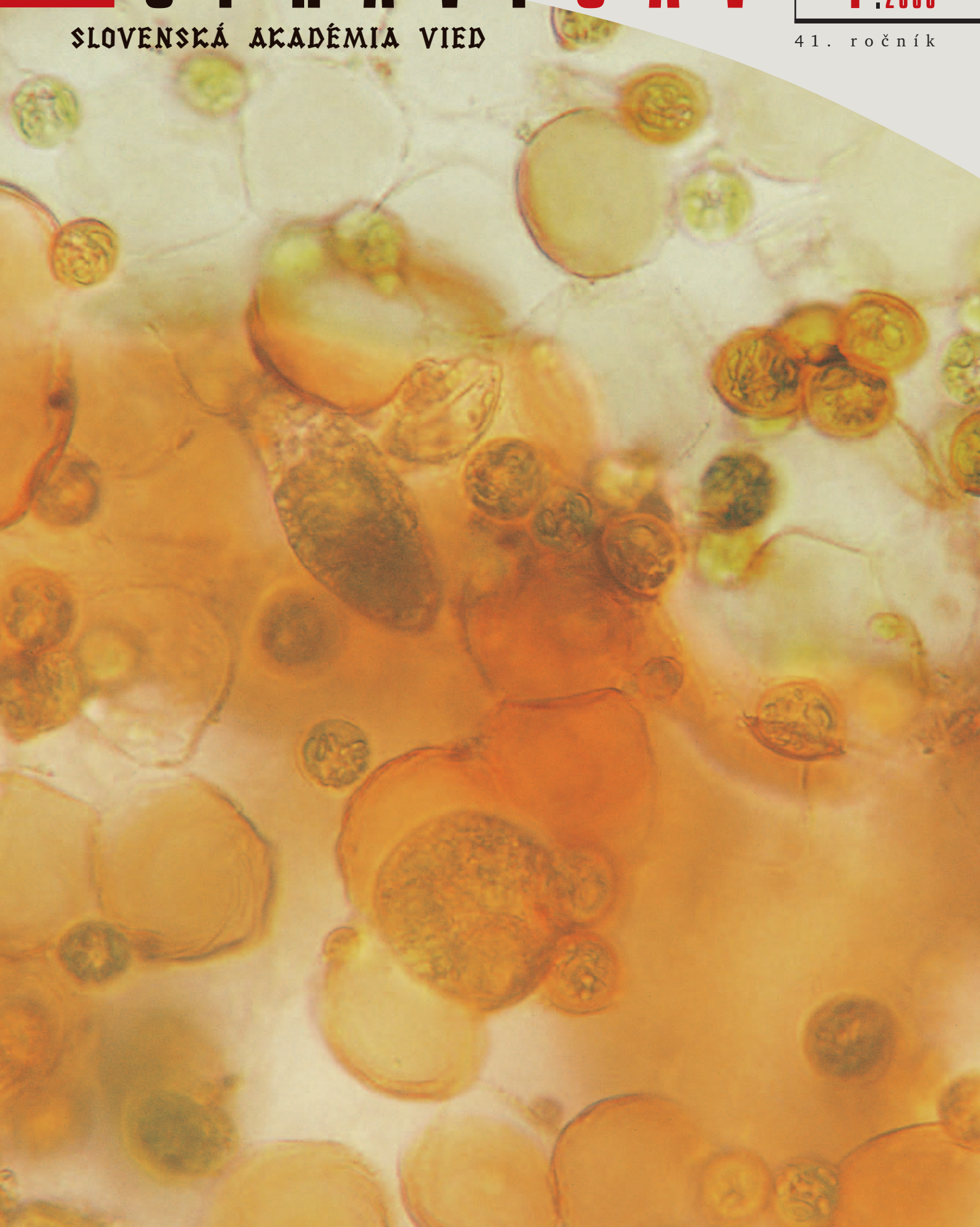

SPRÁVY SAV

SLOVENSKÁ AKADEMIA VIED

1.2005

41. ročník

V TOMTO ČÍSLE

PRÍHOVOR

Štefan Luby | Bol to náročný rok **1**

UDALOSTI

Vladimír Hák | Za zásluhy o rozvoj vedy **3**
 Slavomír Ondrejovič | Deň
 otvárania dverí i nových „studničiek“ **4**

VEDA A SPOLOČNOSŤ

Silvester Takács | Budúcnosť SAV
 – je nám ľahostajná **2**
 Anna Preťová | Rastliny pre budúcnosť **7**
 Jozef Váľka | Šanca pomôcť Tatrám **10**

OSOBNOSTI

Štefan Luby | Krátka informácia
 o pánovi poslancovi F. Mikloškovi
 a jeho nezištnej pomoci **6**

ROZHOVOR

Keď je práca viac ako iba povolanie
 (Hovoríme s RNDr. Jánom Kormancom,
 DrSc., vedcom roka 2004) **8**

KONTAKTY

Slavomír Ondrejovič | Festival
 európskych jazykov v Maribore **12**
 Slovenská literatúra v európskom
 kontexte **13**

KONFERENCIE

Jana Šutajová, Martin Krno | Kultúrny
 politik, politik v kultúre **14**
 Dušan Bruncko | Aktívna účasť
 v experimente ATLAS **14**

DOKUMENTY, OZNAMY

15, 16

3 | ZA ZÁSLUHY O ROZVOJ VEDY

Najvyššie štátne vyznamenania osobnostiam slovenského života odovzdal 1. januára 2005 prezident SR Ivan Gašparovič v prítomnosti predsedu Národnej rady SR Pavla Hrušovského a predsedu vlády Mikuláša Dzurindu. Za ocenených sa poďakoval prof. Štefan Luby, predseda Slovenskej akadémie vied.

8 | KEĎ JE PRÁCA VIAC AKO IBA POVOLANIE

4 | DEŇ OTVÁRANIA DVERÍ I NOVÝCH „STUDNIČIEK“

MILÍ ČITATELIA, VÁŽENÍ PRACOVNÍCI SAV, do rúk sa Vám dostáva prvé tohtoročné číslo Správ SAV. Na prvý pohľad je iné ako tie doterajšie. Keď si v ňom zalistujete, zistíte, že celé číslo je tlačené vo farbe. Takýto závažný krok si vyžiadalo prirodzene aj nový prístup k celkovému dizajnu. Najvýraznejšie sa prejavil najmä v riešení grafickej tváre obálky, očividne s iným typom písma i iným logom SAV. Viedlo nás k tomu predovšetkým úsilie neustále skvalitňovať nielen obsahovú, ale aj vizuálnu stránku nášho časopisu. Uvedomujeme si, že takáto zmena je závažným zásahom do podoby Správ SAV, napriek tomu Vám ju ponúkame tak trochu ako experiment, ako pokus priniesť niečo nové, azda zaujímavejšie, príťažlivejšie. Možno sa tento náš zámer nestretne so všeobecným súhlasom, možno by mnohí radšej uprednostnili tradičnú tvár časopisu. A práve o diskusiu nám ide. Chceme, milí čitatelia, aby ste nám pomohli nájsť adekvátnu, zodpovedajúcu podobu Správ SAV. Netrpezlivo čakáme Vaše reakcie, sme otvorení všetkým Vaším názorom a návrhom.

Emil Borčín | hlavný redaktor

ŠTEFAN LUBY

B O L T O N Á R O Č N Ý R O K

Vážené kolegyně a kolegovia,
pracovníci Slovenskej akadémie vied,

dovoľte, aby som Vás na začiatku roka oslovil a zhrnul hlavné údaje o činnosti SAV v roku 2004.

V dôsledku mnohých udalostí bol to náročný rok. Patrili k nim:

■ Úspešná obhajoba zachovania rozpočtovej kapitoly SAV v rámci nového zákona č. 523/2004 Z. z. o rozpočtových pravidlách. Do rokovania sa zapojil širší okruh pracovníkov SAV – členov Predsedníctva SAV, Snemu SAV, riaditeľov a pracovníkov organizácií. Požiadavku SAV podporilo deväť výborov Národnej rady SR a poslanci ju pri záverečnom hlasovaní prijali jednomyseľne. (Požiadavka vyplynula zo skutočnosti, že pri stagnujúcom financovaní vedy v SR je neúnosné navyše komplikovať hospodárenie s prostriedkami.)

■ Pokračovanie akreditácie organizácií SAV v zmysle zákona č. 133/2002 Z. z. o SAV. Koncom roka 2004 bolo podľa nových pravidiel akreditovaných už 51 vedeckých organizácií, z toho v kategóriách A, B a C – 36, 14 a 1.

■ Rokovania o formuláciách v novom zákone o organizácii štátnej podpory výskumu a vývoja, ktorý bol v januári 2005 schválený vo vláde SR.

■ Vytvorenie ďalších šiestich Centier excelentnosti SAV a centra BITCET. Nové centrá excelentnosti sú:

CENG – Centrum elektronických a elektrotechnických súčiastok novej generácie,

CE-PI – Centrum excelentnosti – fyzika informácie,

AD-CENTRUM – Centrum excelentnosti pre Alzheimerovu chorobu a príbuzné neurodegeneračné poruchy,

GLYCOMOD Centrum: Enzymy degradujúce a modifikujúce komplexné sacharidy,

NADESPOD – Výskumné centrum najstarších dejín stredného Podunajska,

CMK – Centrum mediálnej kultúry.

■ Uzatvorenie 20 dohôd organizácií SAV s univerzitami o doktorandskom štúdiu.

■ Zriadenie Fondu Štefana Schwarza na stabilizáciu mladých vedeckých pracovníkov.

■ Príprava Správy SAV za rok 2003, ktorá však zhrnula aj doterajšiu transformáciu SAV po novembri 1989 a stanovila program ďalšieho rozvoja v nadväznosti na realizáciu Lisabonského procesu a budovania ERA. Správu prerokovala vláda SR.

PODPIS DOHODY MEDZI SAV A MINISTERSTVAMI ŠKOLSTVA A KULTÚRY O FINANCOVANÍ SLOVNÍKA SÚČASNÉHO SLOVENSKEHO JAZYKA

■ Nárast účasti SAV v projektoch 6. rámcového programu EÚ, v ktorých zabezpečujú organizácie SAV koordináciu 4 projektov a ich podiel na celkovom finančnom prínose pre SR je 30 %.

■ SAV hostila akadémie vied krajín V4, akadémie vied zoskupené v CEN 10 (stredná a východná Európa) a riadiaci výbor Európskej vedeckej nadácie.

Výdavky kapitoly SAV zo štátneho rozpočtu sa v roku 2004 v porovnaní s rokom 2003 zvýšili z 1438 mil. Sk na 1567 mil. Sk, čo však nerieši pretrvávajúci problém nedostatočného financovania výskumu v kategórii bežných výdavkov. K vyrovnanému hospodáreniu SAV v roku 2004 prispel predaj nepotrebného majetku v hodnote 22 mil. Sk.

Prínosom roku 2004 je tiež zlepšenie platovej situácie doktorandov, ktorí boli preradení do prílohy č. 5 zákona č. 553/2003 Z. z. o odmeňovaní niektorých zamestnancov pri výkone práce vo verejnom záujme, a SAV dostala príslušnú dotáciu rozpočtu v sume 6 mil. Sk. Na druhej strane za neudržateľnú považujeme situáciu vo vývoji rozpočtu na roky 2005 – 2007, ktorý má stagnačný charakter a nerespektuje vlastnú koncepciu SR zvýšiť financovanie vedy a techniky do roku 2010 na úroveň 1,8 % HDP.

Rokovania SAV o financovaní vedy s vládou SR a Národnou radou SR sú kontinuálne. SAV je zastúpená v poradných orgánoch a komisiách vlády SR.

SAV si aj v roku 2004 splnila povinnosti administrátora štátnych programov výskumu a vývoja a štátnych objednávok, čo pozitívne hodnotili aj riešitelia mimo SAV.

SAV opiera svoju činnosť o šesť pilierov, ku ktorým radíme: a) excelentný výskum, b) aplikácie výsledkov, c) vzdelávanie, d)

medzinárodnú spoluprácu, e) vedecký servis a f) popularizáciu vedy a techniky.

a) V roku 2004 pôsobilo v SAV 6 centier excelentnosti v oblastiach nanoštruktúrnych materiálov, fyziky nízkych teplôt, molekulárnej medicíny, biopolymérov, kolektívnych identít, inteligencie a tvorivosti. V roku 2004 mohli byť podporené v rozsahu 1 mil. Sk na jedno centrum. Na činnosti centier sa podieľajú aj univerzity a začiatkom roka 2005 budú centrá zhodnotené za dvojročné obdobie. Excelentnosť môžeme konštatovať aj v publikačnej činnosti SAV. Počet indexovaných ohlasov sa približuje v ostatných rokoch k číslu 10 000 ročne a celkový počet ohlasov je okolo 17 000 ročne.

b) Oblasť aplikácie výsledkov je v saturovanom stave. Z mimorozpočtovej sféry získava SAV okolo 20 % prostriedkov svojho rozpočtu.

c) Počet doktorandov školených v SAV sa pohybuje v intervale 900 až 1000. SAV vyčleňuje dostatok účelových prostriedkov, aby sa tieto aktivity rozvíjali. V roku 2004 počet doktorandov v najaktívnejších ústavoch dosiahol 15.

d) Dobré výsledky priniesol rok 2004 v medzinárodnej spolupráci. SAV obnovila po trojročnej prestávke dohodu o spolupráci s British Council, zameranú na workshopy a usmerňovanie mobility mladých pracovníkov. Počet projektov 6. rámcového programu vzrástol počas roka 2004 na 40. SAV reprezentuje Slovensko v European Science Foundation a hradí väčšiu časť členského poplatku, čo umožňuje zapojiť do projektov ESF celú slovenskú vedeckú komunitu.

pokračovanie na nasledujúcej strane ➤

e) Do vedeckého servisu zahrňujeme činnosti SAV, z ktorých v roku 2004 medzi najdôležitejšie patrí vytvorenie rozhodujúcej časti databázy Národného jazykového korpusu. Definitívne sa ukončila – majetkovo vysporiadala – modernizácia a rozšírenie Národnej seizmickej siete SR, ktorá monitoruje aj bezpečnosť jadrových elektrární.

f) Na popularizáciu svojej činnosti využila SAV všetky mediálne kanály. V roku 2004 sa usporiadalo 19 tlačových konferencií. K Európskemu týždňu vedy a technológií usporiadalo 26 pracovísk SAV deň otvorených dverí. SAV usporiadala alebo sa zúčastnila na 5 výstavách. Celkový počet popularizačných mediálnych prezentácií SAV prekročil pritom hodnotu 2000.

Prínosom roka 2004 je aj vybudovanie II. etapy podkrovia v budove Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, modernizácia časti ubytovne pre doktorandov v areáli SAV, nové osvetlenie areálu SAV – I. etapa a iné. Zrýchlila sa počítačová sieť SAV a v Geologickom ústave SAV sa pomocou podpory z Rakúska otvorilo nové geochronologické laboratórium.

V závere roka 2004 sa uzavrela dohoda medzi Ministerstvom školstva SR, Ministerstvom kultúry SR o spoločnom financovaní projektu veľkého slovníka slovenského jazyka na obdobie ôsmich rokov. Uvedené ministerstvá prispievajú na projekt čiastkou 28 mil. Sk, SAV poskytne 4 mil. Sk.

Pracovníci SAV sa naďalej aktívne zapájali do pedagogického procesu, rozsah prednášok a cvičení je vyše 40 000 hodín ročne. SAV a VŠ majú 32 spoločných pracovísk.

SAV vydáva 62 časopisov a ročeniek, pôsobí pri nej 49 vedeckých spoločností. Predsedníctvo SAV udelilo v roku 2004 šesť vedeckých hodností doktor vied. Čestné vedecké hodnosti doktor vied h. c. boli udelené laureátovi Nobelovej ceny A. A. Abrikosovovi a prezidentovi Maďarskej akadémie vied E. S. Vizimu..

V roku 2004 bola udelená v poradí ôsma Medzinárodná cena SAV. Získal ju prof. Tadeusz Zasepa, rektor Lublinskej vysokej školy kráľa Vladislava Jagelovského za zásluhy v oblasti vied o spoločnosti a kultúre, osobitne v oblasti médií a mediálnej kultúry.

Významnou udalosťou bola návšteva prezidenta Slovenskej republiky pána Ivana Gašparoviča v SAV v septembri 2004. Prezident sa stretol so širokým okruhom pracovníkov SAV a deklaroval potrebu lepšej podpory vedy v SR.

Záverom možno konštatovať, že aj rok 2004 vyžadoval značné pracovné nasadenie a spoluprácu Snemu SAV, Vedeckej rady SAV, Predsedníctva SAV, organizácií SAV a Odborového zväzu SAV.

Prajem Vám úspešný rok 2005.

Štefan Luby | predseda SAV

SILVESTER TAKÁCS B U D Ú C N O S Ť

S A V - J E N Á M

P A H O S T A J N Á ?

Ako je všeobecne známe, Slovenská akadémia vied prežívala od revolučných zmien v novembri 1989 niekoľko kritických období. Vo väčšine prípadov sa nám podarilo zachovať si v rámci štruktúry vedecko-výskumných inštitúcií ťažko vydobyté pozície – aj keď niekedy len s vypätím všetkých síl. Azda iba neobhájenie nášho zástoja v otázke doktorandského štúdia možno charakterizovať ako prehru, hoci na dajaké konečné úsudky si treba počkať až do zabehnutia nového systému.

Zatiaľ posledným kritickým obdobím bolo ohrozenie samostatnej rozpočtovej kapitoly SAV. Nevieť však, či si tieto hrozby väčšina akademických pracovníkov vôbec uvedomovala. Zrejme to bola iba zásluha niekoľkých jednotlivcov, ktorí sa v tomto prípade zaslúžili o záchranu pôvodného stavu. Tento prípad uvádzam iba na ilustráciu toho, že o niektorých otázkach a problémoch dotýkajúcich sa SAV ako celku (a najmä jej budúcnosti) chýba všeobecnejšia diskusia. A nielen na úrovni riadiacich zložiek, ale predovšetkým akademických ústavov a ich jednotlivých pracovníkov. Pokladám to za závažný nedostatok a mohlo by sa nám to v budúcnosti aj vypomstiť.

Môj návrh teda znie: zriadme si v sieti SAV interné sieťové **fórum**, kde by sa podobné i širšie koncipované otázky – pre SAV viac či menej dôležité – mohli prediskutovať. Na začiatku by malo byť fórum prístupné (po zaregistrovaní) iba pre našich pracovníkov, aby sa nezvrhlo na prípadné útoky proti SAV. Uvedomujem si síce, že v niektorých prípadoch môže vyústiť až do anarchie, ale zdá sa mi to vhodnejšie ako absolútny nedostatok akejkoľvek diskusie. Môže to byť zároveň oveľa účinnejšia forma výmeny názorov ako zasadaní komisií, prípadne volených zástupcov SAV, hoci sa tým vôbec nechcem dotknúť doterajšej činnosti Predsedníctva, Snemu či iných pomocných orgánov SAV. Treba si však uvedomiť, že členovia týchto inštitúcií nie vždy musia vyjadrovať názory väčšiny pracovníkov, a čo je ešte závažnejšie, ich rozhodnutia nemusia byť vždy optimálne.

Pravdepodobne najúčinnejšie by bolo, keby diskusia prebiehala pod patronátom alebo priamo v gescii Snemu SAV a zrejme by sa dajaká úloha tu našla aj pre Učenú spoločnosť SAV.

Chcel by som zároveň navrhnúť niekoľko tém, týkajúcich sa najmä vedeckej a organizačnej činnosti SAV, ktoré by mohli byť predmetom diskusie. Sú to:

- racionalizácia činnosti P SAV (optimálny počet členov P SAV, rovnomernejšie rozdelenie ich zaťaženia...),
- štruktúra SAV
 - a) oddelenia SAV – počet, štruktúra a kompetencie, zaradenie ústavov...
 - b) ústavy SAV – celkový počet (prispela by nám redukcia alebo zlúčenie?)...
- vedecká činnosť SAV: zameranie, stratégia, držanie kroku so svetovým trendom (kde na to máme), účinnejšie zapojenie sa do zahraničnej spolupráce a zahraničných projektov, čo s „neefektívnymi“ ústavmi a kolektívami, sprísnenie akreditačného postupu a zohľadnenie výsledkov akreditácie pri rozdeľovaní rozpočtu...,
- stanovenie kritérií pre členov budúceho P SAV: vekové (napr. 65 rokov pri nástupe, podobne ako pre orgány VŠ, resp. či umožniť prípadné výnimky), etické (morálna bezúhonnosť je síce pojem, ktorý si možno vysvetľovať veľmi široko, treba si však uvedomiť, že aj pri nedodržiavaní lustračného zákona môže napr. objavenie sa mena niektorého z funkcionárov P SAV v zoznamoch bývalých pracovníkov ŠtB, značne poškodiť celkové meno a renomé SAV)...,
- financovanie v SAV (rozdelenie rozpočtu, rozpočtové verzum príspevkové organizácie, získanie ďalších zdrojov...),
- zlepšenie možností propagácie výsledkov vedy všeobecne a v podmienkach SAV špeciálne (ako nasledovaniahodný vzor by možno mohla poslúžiť relácia „Univerzita vševedy“, organizovaná Maďarskou akadémiou vied, kde sa vedecko-popularizačná prednáška prenáša týždenne v rôznom čase na obidvoch kanáloch verejnoprávnej televízie i v Duna TV, hoci to pre známy nezáujem našich médií o vedu pokladám za ťažko splniteľné).

Vyzývam týmto pracovníkov SAV, aby sa vyjadrili k môjmu návrhu, resp. v čo najširšom počte zapojili do diskusie o týchto a podobných otázkach.

(Autor je pracovníkom Elektrotechnického ústavu SAV a členom Učenej spoločnosti SAV)

ZA ZÁSLUHY O ROZVOJ VEDY

Pracovníci SAV prevzali najvyššie štátne vyznamenania

Najvyššie vyznamenania dvadsiatim osobnostiam slovenského spoločenského, kultúrneho a politického života odovzdal 1. januára 2005 prezident SR **Ivan Gašparovič** pri príležitosti 12. výročia vzniku samostatnej Slovenskej republiky.

Pribinov kríž I. triedy udelil predsedovi Slovenskej akadémie vied **Štefanovi Luby** za významné zásluhy o rozvoj vedy v SR. Pribinov kríž I. triedy in memoriam udelil prezident okrem iných aj bývalému pracovníkovi SAV, jazykovedcovi **Antonovi Habovštiakovi**.

Pribinov kríž II. triedy si prevzal pracovník SAV, endokrinológ **Richard Kvetňanský** a medzi ocenenými bola tiež známa archeologička **Tatiana Štefanovičová**.

Nositeľom Pribinovho kríža III. triedy sa stal napríklad aj bývalý pracovník SAV, matematik **Pavel Brunovský**.

Za ocenených prehovoril **Štefan Luby**. Poďakoval prezidentovi republiky a vláde SR, ktorí tieto vyznamenania udelili, a vyjadril vieru, že rovnako úspešne ako pre

vyznamenovaných sa začína rok aj pre celú našu krajinu. „Moje osobné poďakovanie patrí aj ostatným členom nášho vyznamenaného zoskupenia a som poctený, že som medzi nimi. Rád spomínam na čas strávený vďaka nim užitočne a príjemne na vedeckých konferenciách, v divadlách a kinách, v knižniciach, v ochraňovanej a kultivovanej prírode či medzi architektonickými kreáciami...“

Štefan Luby ďalej povedal, že vyznamenávanie je čin prchavý a jeho „polčas rozpadu“ korešponduje spravidla s vekom jednej ľudskej generácie. Aký je potom význam vysokých radov a vyznamenaní? „V prvom rade sú protizávažím na miske váh, na ktorých sa váži, čo človek urobil. Vďaka tomu sú aj akcelerátorom ďalšej aktivity v spoločnosti. Nie je dobre, ak miska s vyznamenaním zdvihne zásluhy príliš vysoko, ani keď ich nechá prinízko. Príroda rada speje k rovnováhe. Domnievam sa však, že vyznamenanie je pre toho, kto ho dostal, v prvom rade signálom, že môže

definitívne prestať myslieť na seba a môže už myslieť iba na druhých, ak to už dávnejšie neurobil. A to aj napriek tomu, že myslenie na seba sa vydáva za motor ekonomického rozmachu, čo pokladám do istej miery za sebaklam. A u tých, ktorí takouto premenou už prešli, a podľa mojich znalostí je ich väčšina, je vyznamenanie v správnych rukách.“

Na slávnostnom odovzdávaní vyznamenaní na Bratislavskom hrade bol prítomný aj predseda NR SR **Pavol Hrušovský**, premiér **Mikuláš Dzurinda**, členovia vlády, parlamentu a ďalší hostia.

Vladimír Hák | tlačový tajomník SAV

1 POTLESK PREZIDENTA SR IVANA GAŠPAROVIČA A PREDSEDU NR SR PAVLA HRUŠOVSKÉHO PATRÍ NOSITEĽOVI PRIBINOVHO KRÍŽA I. TRIEDY PROF. ŠTEFANOVI LUBYMU, PREDSEDOVI SAV.

2 PRIBINOV KRÍŽ II. TRIEDY Z RÚK PREZIDENTA SR PREBERÁ ENDOKRINOLÓG RNDR. RICHARD KVETŇANSKÝ, DRSC. Foto: Pavol Mikulášek

Profesor Ing. Štefan Luby, DrSc. (nar. 6. mája 1941 v Bratislave) absolvoval Elektrotechnickú fakultu SVŠT v Bratislave. V roku 1996 ho vymenovali za profesora. Prednášal na Fakulte elektrotechniky a informatiky STU a na Univerzite Komenského v Bratislave. Podieľal sa na viacerých výskumných projektoch na ústavoch SAV v Bratislave. Bol zodpovedným riešiteľom 15 slovenských a 9 medzinárodných projektov. Podieľal sa na výskumných projektoch v zahraničí, napríklad v Nemecku,

USA, Japonsku, Taliansku a ďalších krajinách. Je členom 14 renomovaných vedeckých spoločností vo svete (napríklad Európskej akadémie vied a umení so sídlom v Salzburgu). Je tiež držiteľom dvoch desiatok cien a medailí svetových vedeckých inštitúcií a slovenských univerzít. Bohatá je aj jeho publikačná a pedagogická činnosť. Je autorom 285 vedeckých prác v oblasti fyziky a výskumu materiálov a 4 kníh. Vydal aj niekoľko sto publikácií z oblasti organizácie vedy, prekladov a prednášok.

RNDr. Richard Kvetňanský, DrSc. (nar. 21. apríla 1937 v Trnave) vyštudoval Farmaceutickú fakultu UK v Bratislave. Od roku 1960 pracuje v Ústave experimentálnej endokrinológie SAV (1995 – 2003 ako riaditeľ). Ako prvý dokázal – v spolupráci s prof. J. Axelrodom (NIH, Bethesda, USA), nositeľom Nobelovej ceny za objavenie metabolizmu katecholamínov –, že aktivita a expresia génu kľúčového enzýmu syntézy katecholamínov – tyrozínhydroxylázy sa zvyšujú počas stresu. Bol koordinátorom vedeckého programu prvého slovenského kozmonauta I. Bellu, ktorý absolvoval kozmický let v roku 1999 na stanici Mir.

Publikoval 491 vedeckých prác zväčša vo významných zahraničných časopisoch. Je editorom a koeditorom 10 kníh publikovaných v zahraničí (Pergamon Press, Elsevier, New York Academy of Sciences). Patrí medzi najcitovanejších pracovníkov v SR a jeho publikácie boli citované inými autormi viac ako 3100-krát. Spolupracoval na viac ako 30 medzinárodných vedeckých projektoch a každé 4 roky organizoval medzinárodné sympózia na Slovensku (celkovo 8). Jeho vedecký prínos ocenili Pfitzerovou cenou (Kanada), Anochinovou medailou Akadémie lekárskeho vied (Rusko) a ďalšími vyznamenaniami.

SLAVOMÍR ONDREJOVIČ

DEŇ OTVÁRANIA DVERÍ I NOVÝCH „STUDNIČIEK“

V Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV

Aj 17. december 2004 sa zapíše medzi významné a nezabudnuteľné dni jazykovedcov z Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra. Nie iba preto, že sme v tento predvianočný piatok-sviatok mohli u nás opäť privítať hostí z radov širokej verejnosti, ktorí mali záujem zblízka sa pozrieť na našu prácu, vymeniť si s nami skúsenosti a prebrať praktické riešenia jazykových otázok, ale v tento deň sa uskutočnilo aj slávnostné otvorenie nových pracovných priestorov na 4. poschodí JÚĽŠ SAV, aby sa vzápätí v riaditeľni o dve poschodia nižšie podpísala vskutku historická zmluva o spolupráci medzi Ministerstvom kultúry SR, Ministerstvom školstva SR a Slovenskou akadémiou vied, vytvárajúca rámec a podmienky na to, aby pripravovaný 8-zväzkový *Slovník súčasného slovenského jazyka* mohol vyjsť v primeranej lehote.

Na akcii sme mohli už o 10. hodine privítať ministra školstva Martina Fronca, ministra kultúry Rudolfa Chmela a predsedu Slovenskej akadémie vied Štefana Lubyho, signatárov, a teda troch najdôležitejších „hráčov“ príslušného dopoludnia, ale aj mnohých ďalších významných hostí, z ktorých sa väčšina priamo či nepriamo podieľala na úspechoch oného dňa. Všetkých sme mohli pozdraviť v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV v budove na Panskej 26, ktorej sa ušlo miesto dokonca aj medzi divmi Slovenska (aspoň tak je to v novej publikácii Ernsta Hochbergera a Karola Kálaya, *Divy Slovenska*). Zdá sa, že toto svoje miesto si naša slohovo zaujímavá meštianska budova zasluhuje čoraz viac, lebo je čoraz krajšia a zároveň – povedané ekonomicky – sa aj čoraz významnejšie zhodnocuje. Samozrejme, nejde tu o nijakú samoučelnú estetizáciu, ale o čoraz účelnejšiu i polyfunkčnejšiu stavbu pre potreby slovenskej (jazyko)vedy. A to sa mohlo podariť – veď vieme, aké sú dnes u nás podmienky a „šance“ pri podobných projektoch, ak sa týkajú vedy – len vďaka mimoriadnej ústretovosti Predsedníctva SAV na čele s prof. Štefanom Lubyho a oboch „našich“ ministerstiev, ministerstva školstva a ministerstva kultúry na čele s ich vrcholnými predstaviteľmi – Martinom Froncom a Rudolfom Chmelom.

Na mieste, kde sa toto slávnostné otváranie nových „studničiek“ vedy odohrávalo, nebolo ešte donedávna nič, ako to mohli účastníci vidieť na snímkach dataprojektora, len zaprášená pova-

la. A teraz mohlo zhromaždenie vychutnávať na tom istom „placi“ príjemnú atmosféru tzv. malej zasadáčky ústavu a mohlo sa prechádzať elegantne upravenými pracovnými miestnosťami. Všetky podkrovné priestory sa pôvodne pripravovali pre potreby Slovenského národného korpusu, kde začínali siedmi ľudia a zdalo sa, že to bude stačiť. A možno by to naozaj bolo stačilo, keby neprišli ďalšie projekty, keby sa neobjavili ďalšie spoločensky naliehavé úlohy. Kým sa teda v prvej fáze v týchto priestoroch usídlilo oddelenie Slovenského národného korpusu, oddelenie, ktoré sa svojimi výsledkami veľmi rýchlo etablovalo na európskej korpusovej scéne, teraz v druhej fáze k tomu pribudli nové priestory, ktoré už po svojom „posvätení“ čakajú na rozširujúci sa lexikografický kolektív. Ten sa chystá pri znásobení svojej sily od začiatku roka 2005 na zaradenie vyššej rýchlosti pri príprave slovníka, k čomu bol nevyhnutný podpis spomínanej zmluvy medzi ministerstvami a SAV, uskutočnený v riaditeľni ústavu pod dohľadom Ľudovíta Štúra, symbolicky prítomného na obraze G. Palugyaiho.

Zmluvou medzi dvoma ministerstvami a Slovenskou akadémiou vied sa zabezpečil rámec na vytvorenie osemzväzkového výkladového Slovníka súčasného slovenského jazyka. Jeho zhotoviteľom bude Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, ktorý ho má pripraviť do roku 2012. Ministerstvo školstva a ministerstvo kultúry sa zaviazali v týchto rokoch viazať v prospech kapitoly SAV nevyhnutné finančné prostriedky, ku ktorým SAV pridáva ďalšiu finančnú dotáciu, čím ešte zvyšuje svoj podiel na podpore projektu, keď už aj doteraz financovala jestvujúci lexikografický kolektív a dostavbu pracovných priestorov. Najtvrdším orieškom bolo získať financie na mzdy a odvody, čiže na funkčné miesta, z ktorých sa zatiaľ podarilo zmluvne dohodnúť šesť z desiatich.

Ešte na pôde oddelenia Slovenského národného korpusu bol čas poďakovať sa všetkým, bez ktorých by sa dielo nemohlo podať. Osobitne sme vyzdvihli účasť Predsedníctva SAV a najmä prof. Lubyho, ktorého vzťah k projektom nášho ústavu bol vždy, ak to môžeme tak sformulovať, viac než len čisto profesionálny. Priam za syzifovskú prácu, ktorú v tejto súvislosti bolo treba vykonať, si vyslúžil poďakovanie Ekonomicko-technický odbor Úradu SAV na čele s pani Soňou Hudecovou a za trvalú starostlivosť aj „tretie“ oddelenie, najmä prof. Tatiana Sedová a PhDr. Viera Rosová. Osobitné poďakovanie sme tlmočili poslancovi Františkovi Mik-

- 1 ZMLUVA O SPOLUPRÁCI MEDZI MŠ SR, MK SR A SAV JE PODPÍSANÁ.
- 2 SLÁVNOSTNÉ OTVORENIE NOVÝCH PRACOVNÝCH PRIESTOROV JÚĽŠ SAV
- 3 MINISTRI MARTIN FRONC A RUDOLF CHMEL V ROZHOVORE S PODPREDSEDNÍČKOU SAV PROF. TATIANOU SEDOVOU A ZÁSTUPCOM RIADITEĽA JÚĽŠ SAV DR. MATEJOM POVAŽAJOM

loškovi (na slávnosti sa nezúčastnil pre zdravotné ťažkosti), ktorého v ústave oddávna familiárne nazývame „náš anjel strážny“, lebo je často tým motorom, ktorý prídá a prerazí, keď sa niečo „zasekne“. Aj k podpisovému aktu prispel zásadným dielom. A, samozrejme, poďakovanie i obdiv patrí PhDr. Márii Šimkovej, ktorá ako lingvistka pri stavbe podkrovných priestorov získala – aj keď možno nie celkom vedome a možno ani nie absolútne dobrovoľne – ďalšiu kvalifikáciu stavebno-právneho zamerania. Všetky práce, ktoré s tým súviseli, zvládla skutočne nevšedným spôsobom, ktorý sa v našich kruhoch tak ľahko nevidí.

Vďaka a chválu sme vyslovili Ing. arch. Petrovi Stecovi, autorovi stavebného projektu, ktorý stál pri (v)stavbe od samého začiatku, i stavebnej „dozorke“ Ing. Firákovéj, ale aj mnohým ďalším, ktorí sa podieľali na výstavbe a sprevádzkovaní nového pracoviska. Vďaka všetkým menovaným i nemenovaným bude môcť uzrieť svetlo sveta v primeranej lehote i také spoločensky závažné dielo, akým je veľký slovník národného jazyka. Veď čo iné odráža lepšie vedomie, či ako naši starí hovorili, dušu nášho národa, než jeho jazyk? Jazykom sa nielen dorozumievame, ale je aj prostriedkom našej národnej a sociálnej identity a skrýva a uchováva v sebe aj historickú pamäť národa. Veľmi dobre si to uvedomili aj spomínaní „osvietení“ ministri, keď podporili dobrú vec, čím sa natrvalo zapísali do análov slovenskej vedy a kultúry.

Akt podpisovania i otvárania nových priestorov sa tešil pomerne značnému záujmu médií (okrem iného aj televíznych kamier). I vďaka viacerým interview sa preto o podujatí vedelo v relatívne širokom meradle, o čom svedčí aj množstvo ohlasov a otázok, ktoré sme v tejto súvislosti do ústavu dostali.

Popoludní o 14. hodine sa začala druhá časť programu určená pre verejnosť. Prítomným sme hneď na začiatku vysvetlili, prečo sme dnes tak mimoriadne dobre naladení. Potom sme obecnosť nakrátko oboznámili s dejinami ústavu, ktorý bol založený 1. apríla (či môže byť vhodnejší dátum?) 1943 a bez prestávky funguje až dodnes. Spomienku sme venovali aj vynikajúcemu jazykovedcovi a zakladateľovi SAVU, akademikovi Ludovítovi Novákovi a priznali sme sa i k tomu, čo sa nám zatiaľ nepodarilo. Prvý i druhý „turnus“ účastníkov (druhý mal začiatok o 16. hodine) sme pobožňovali s pracovným programom i s plánmi a so štruktúrou ústavu. Hostia si mohli prezrieť knižnú žatvu našich pracovníkov za obdobie niekoľkých rokov, aby sa potom mohli na mieste v jednotlivých konkrétnych oddeleniach presvedčiť, aká je ich pracovná náplň, aké metódy používali jednotlivé disciplíny kedysi a aké používajú dnes. Vedúci oddelení, ale aj ďalší pracovníci ochotne odpovedali na najrozmanitejšie otázky, týkajúce sa podľa očakávania najmä praktických otázok jazykovej komunikácie. So svojimi hosťami sme sa rozlúčili o 18. hodine trochu unavení, ale šťastní: veď o čom všetkom sa dnes rozhodlo, čo všetko sa dnes rozbehlo! Máme niekoľko dní na to, aby sme si to užili a potom už zasa naostro!

(Autor je riaditeľom JÚLŠ SAV)

Krátka informácia o pánovi poslancovi Františkovi Mikloškovi

a jeho NEZIŠTNEJ POMOCI

ŠTEFAN LUBY

Vyššie uvedená informácia od Slavomíra Ondrejoviča, riaditeľa Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, prišla do môjho počítača v novembri 2003. Ovíal ma duch bernolákovsko-bajzovsko-štúrovského obdobia, keď literárne dielka už svojim rozvinutým názvom informovali čitateľa, o čo v nich ide. Napokon, kto je povolanejší prebúdať citovaného ducha, ak nie riaditeľ ústavu, ktorý je nositeľom našich jazykových a kultúrnych tradícií.

Správa sa mi zhodou okolností dostala znova do rúk v čase 15. výročia novembra 1989. V rôznorodých hodnoteniach udalostí a osobností onoho roka sa opakoval jeden motív: František Mikloško je posledný popredný predstaviteľ revolučno-disidentskej garnitúry (hovorím im „nojabrísti“), ktorý sa dodnes udržal v aktívnej politike. Teraz je služobne najstarším poslancom – doyenom – parlamentu. Revolúcia v tomto prípade urobila výnimku, pretože svoje ostatné deti skonzumovala. Aj nežné revolúcie sa musia niečím živiť.

Domnievam sa, že František Mikloško je stále v popredí pre isté svoje vlastnosti, ktoré vyplynú z kontextu tejto úvahy. Ešte predtým treba však povedať, o čom bola správa S. Ondrejoviča. V Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV sa buduje Národný korpus slovenského jazyka, veľká elektronická databáza obsahujúca 200 miliónov slov v podobe rozličných textov a výrokov, ktoré sú nutným polotovarom pri tvorbe slovníkov a pri kodifikovaní jazyka. František Mikloško sa o tento projekt iniciatívne stará a zabezpečil preň šesť počítačov. Jeden z nich bol možno jeho vlastný, pretože – ako o sebe vyhlásil – rád používa všetky moderné technické prístroje, pokiaľ ich nemusí osobne obsluhovať.

František Mikloško, rodák z Nitry (1947), vyštudoval na Prírodovedeckej fakulte UK matematiku a získal titul RNDr. V rokoch 1971 – 1983 pracoval v Ústave technickej kybernetiky SAV. Už v mladých rokoch sa stal disidentom, kresťanským aktivistom a pôsobil v tajnej cirkvi. Prispieval do samizdatových časopisov. Podieľal sa na založení hnutia Verejnosť proti násiliu. V rokoch 1990 – 1992 bol prvým ponovembrovým predsedom Slovenskej národnej rady. Neskôr vstúpil do Kresťansko-demokratického hnutia, v ktorom vykonával rôzne funkcie, vrátane podpredsedu. Od roku 1990 nepretržite pôsobí ako poslanec. Jeho heslo, uverejnené na internete, je: „Porozprávajme sa o budúcnosti.“

pokračovanie na nasledujúcej strane ➤

FRANTIŠEK MIKLOŠKO

Moja prvá osobná spomienka na Františka Mikloška pochádza z obdobia po sviečkovej manifestácii, ktorá bola 25. marca 1988 na Hviezdoslavovom námestí v Bratislave. Patril k jej hlavným zvolávateľom. Rokoval s úradmi o povolení manifestácie – samozrejme bezvýsledne. Na manifestácii sa nemohol zúčastniť, pretože boli aj s Jánom Čarnogurským vypočúvaní a zadržaní. Napriek tomu vie o nej všetko. „Bola to mysteriózna chvíľa, keď ľudia so zapálenými sviečkami v rukách čelili policajnému násiliu a snažili sa vydržať do stanoveného času – do pol siedmej večer, čo sa mnohým, medzi nimi Vladimírovi Palkovi, podarilo,“ spomína F. Mikloško s odstupom času. Čelili vodným delám, prúd ktorých ohýbal dopravné značky. Neskôr sa jeden menej zorientovaný činovník zaujímal, ako je to možné, že F. Mikloško ešte stále pracuje v SAV. (Významní predstavitelia režimu mali o Mikloškovi podrobné hlásenia.) Z kádrového odboru dostal informáciu, a spolu s ním ju dostalo aj Predsedníctvo SAV, že ten „zlý Mikloško“ už v SAV dávno nepracuje. V Ústave technickej kybernetiky SAV pracuje jeho brat, RNDr. Jozef Mikloško, DrSc., ktorý potom dostal komplementárny titul „dobrý Mikloško“. Bol vedúcim Bázového laboratória umelej inteligencie a kádrovník nezabudol zdôrazniť, že laboratórium navštevujú špecialisti zo ZSSR. (Jozef Mikloško sa po roku 1989 stal podpredsedom federálnej vlády, neskôr veľvyslancom SR v Ríme, čo svedčí o tom, že až taký „dobrý“ nebol.)

František Mikloško je verejnosti známy svojimi postrehami aj bonmotmi. Viaceré z nich zaznamenal práve Národný korpus slovenského jazyka, dostupný na internete. Mikloško je jeden z frekventovaných súčasných zdrojov korpusu. Uvediem dodatkom niekoľko jeho nepublikovaných výrokov, ktoré nemal korpus šancu dokumentovať.

Sedím na galérii veľkej zasadačky Národnej rady SR, do ktorej nepozorovane vnikol Ivan Šimko, aby s poslancami niečo prerokoval. Vtedy bol ešte členom KDH, nebol však poslancom ani ministrom. Predsedajúci schôdze upozorňuje Šimka, že musí opustiť sálu: „Drábi, berte ho!“ pritrval František Mikloško tento pokyn silným hlasom.

Sedím na rokovaní Výboru Národnej rady SR pre vzdelanie, vedu, šport, mládež, kultúru a médiá (aj poslanci sa niekedy usmievajú na týmto názvom). Prerokúva sa

návrh zákona o vojenskej akadémii. Mikloško mu dáva podporu. Chce tým „splatíť svoj dlh armáde, ktorá ho počas prezenčnej služby živila, hoci v nej nič nerobil“.

Sedím na zasadnutí spomínaného výboru s dlhým názvom a zdôvodňujem požiadavku na zachovanie samostatnej kapitoly SAV v štátnom rozpočte, o zrušení ktorej sa v rámci návrhu nového zákona o rozpočtových pravidlách nepokryte uvažuje. František Mikloško je na strane akadémie. Jeho slová som zaznamenal pre históriu SAV: „Od novembra 1989, keď sme porazili komunizmus, vytýčil som si program podpory SAV a pri tomto chcem vydržať do konca mojej politickej kariéry. Je sympatické, ako sa SAV snaží sformovať svoju novú tvár, aj keď má pritom problémy. Nie všetky ústavy fungujú ideálne, ale je tu aj generačný problém. Nemôžem podporiť kroky formálneho podriadenia SAV iným inštitúciám, ktoré ju môžu škrtiť. Ide o vzťah školstvo – SAV. Prejavilo sa to napr. v probléme potláčania SAV v doktorandskom štúdiu. Preto podporujem, aby SAV bola samostatnou rozpočtovou kapitolou.“

A tu sa dostávam do priesečníka dvoch línií môjho písania, ktoré sa týkajú na jednej strane politickej neústupčivosti Františka Mikloška a na druhej strane jeho ľudskej prítulnosti a veselej mysle. Štandardný obraz človeka zaoberajúceho sa revolúciou mi splyva s mizantropom, pre ktorého sú ľudia v prvom rade kulisy, medzi ktorými inscenuje svoje divadlo. Lenže kulisy sa v slušných divadlách menia po každom dejstve, a preto dejateľovi nezaručujú politickú dlhovekosť. Tým skôr, že v druhom či treťom dejstve sa vo vzťahu k ľuďom obyčajne dostáva do dobrovoľnej izolácie.

František Mikloško sa ľuďom nevyhýba, dokonca nie je ani potrebné za ním chodiť, ak ho dokážete osloviť námetom kultúrneho a duchovného rozvoja Slovenska. Príde sám. Predtým sa s ním však treba skontaktovať. „Zavolajte mu večer na byt, ale musíte nechať dlho zvonieť,“ poradili mi raz na sekretariáte KDH. Mikloško nepoužíva mobil. Zaradil ho medzi technické prístroje, ktoré som spomenul v úvode. Nepáči sa mu, že ľudia telefonujú počas obeda, v aute, dokonca aj v kostole zvoniamobily. Aký mobil mali Michelangelo a Dante? Monumentalitu ducha mobil neumocní. Do jeho „antimobilovej“ propagandy mu môžem prispieť ničím, čo som zažil v hlavnom meste Európy – v Štrasburgu. Bicykle sú tu rozšíreným dopravným prostriedkom a mne takrečeno pod nohy spadol bicyklista, ktorý telefonoval mobilom za jazdy.

Druhý dôležitý predpoklad realizácie Mikloškovej podpory je, aby prišiel načas na rokovanie, kde má zasiahnúť v prospech vecí. Nepatrí totiž medzi ľudí, ktorí sa dajú spútať otáčaním hodinových ručičiek či pohybom tieňov po zemskom povrchu. Pred tretím čítaním návrhu zákona o rozpočtových pravidlách v pléne Národnej rady SR som stál vo vestibule na recep-

cii na registráciu hostí. Schôdza sa už začínela a predsedajúci Pavol Hrušovský oznamoval, že do rozpravy je prihlásený František Mikloško. V tej chvíli okolo nás prechádzal menovaný poslanec najvyššou možnou rýchlosťou, ktorá sa v dôstojnom prostredí parlamentu toleruje, a o desať sekúnd už zaznieval z reproduktorov jeho hlas. Presviedčal národnú radu, aby v prípade eventuálneho neschválenia zákona o štátnom rozpočte platil vlnajší rozpočet, a nie vládou predložený a neschválený návrh. Bol to stret názorov v prostredí samotnej koalície a bol to aj stret medzi princípom demokracie a samoderžavia. Ako protihráč vystúpil minister financií. Mal tiež racionálne argumenty a plasticky vylíčil nebezpečenstvá, ktoré nás čakajú, ak Mikloškov návrh prejde. Parlament nakoniec schválil návrh svojho poslanca.

V popredí záujmu Františka Mikloška je dnes aj ťažko vratný vývoj Európy k superštátu v zmysle pripravovanej európskej ústavy. Nie je euroskeptik, je viac – je eurozúfalec. Bez doterajšieho práva veta môžu byť malé štáty marginalizované. Súčasná Európa už nie je tá, do ktorej sme vstupovali podľa zmluvy z Nice.

Možno práve tieto obavy zvyšujú jeho aktivitu v podpore národne orientovaných programov. Koncom roka 2004 vyšiel s iniciatívou urýchliť práce na veľkom slovníku slovenského jazyka v Jazykovednom ústave Ľudovíta Štúra SAV. Navrhol trojuholník financovania tohto projektu: cestou Ministerstva kultúry SR, Ministerstva školstva SR a SAV. Žasol som, veď on by mal byť predsedom SAV a nie ja! Ide síce len o pár desiatok miliónov korún, ale to nie je v prípade vedy v SR jednoduchý rébus. Návrh sme prerokovali na pracovnej večeri s oboma ministrami. („Teplá strava zblížuje,“ prekonáva názorové rozdiely,“ citujem poslanca voľne.) Večeru zaplatil Rudolf Chmel, človek sčítaný, prívetivý, a zámer speje k podpisu dohody. František Mikloško sa zaujíma aj o pokroky encyklopédie Beliana.

V nedávnych prezidentských voľbách bol František Mikloško kandidátom KDH. Kandidatúru som privítal. Nebol by mi proti vôli prezident bez prvej dámy a potrebnej dávky škrobenosti. Vyhovoval by mi kandidát s veľkými rukami, najčastejšie ústretovo vystretými. A keďže sa mi protiví slovenská „obežlička“ voľby menšieho zla, vítal som možnosť voliť v tomto prípade väčšie dobro.

Spejem k záveru. Nemohol som napísať všetko, čo viem, aby som nebol heterogénny. Napísal som, čo charakterizuje Františka Mikloška ako človeka venujúceho svoju priazeň vede, kultúre, umeniu. Táto priazeň je trvalá. „Priazeň dobrých ľudí je stála, ako oni sami“ – parafrázujem nakoniec môjho obľúbeného Plínia ml.

Pod týmto názvom vyšiel materiál, tzv. „vision paper“, z Európskej organizácie pre rastlinnú biológiu (EPSO) s predhovorom Philipa Busquina, európskeho komisára pre vedu, ktorý sa vyjadruje o potrebe novej technologickej platformy pre rozvoj rastlinnej biológie. Hovorí, že vo svete mnohých nových výziev na európskej, ale aj svetovej úrovni je potrebné pozornosť a záujem sústrediť na rastliny. Zem musí uživiť rastúcu svetovú populáciu ľudí a okrem toho rastú aj nároky na zvýšenie kvality a bezpečnosti produkovaných potravín.

Rastliny boli vždy najdôležitejším surovinným zdrojom pre ľudstvo, a to nie len pre potravu. Boli zdrojom aj iných biomateriálov (olej, vlákna, energia, liečivá) a intenzívne využívaným stavebným materiálom. Rastlinné bunky produkujú biomasu z jednoduchých chemických látok za prispenia CO₂ a slnečnej energie. Od obdobia, keď ľudstvo začalo s pestovaním rastlín, možno datovať začiatok modernej civilizácie. Využívanie fosílií na báze rastlín (nafta, plyn, uhlie) umožnilo priemernú revolúciu v 19. storočí a pokračovalo silným rozvojom chemického priemyslu v 20. storočí. Je však známe, že rozloha pôdohospodárskej (obrábanej) pôdy sa znižuje, že nastupujú klimatické zmeny, ktoré ohrozujú zaužívané poľnohospodárske postupy a vyžadujú nové genotypy poľnohospodárskych plodín, tolerantných k týmto zmenám. Rastlinné biotechnológie ako nová technologická platforma môžu zabezpečiť vedecký a technologický progres a môžu zabezpečiť tvorbu odrôd presne podľa súčasných požiadaviek (odolné voči suchu a zasoleniu, voči rôznym chorobám, so zvýšenou produktivitou pri znížených požiadavkách na vstupy na ich pestovanie). Preto sú práve teraz tie najlepšie dôvody inkorporovať základný biologický výskum v oblasti rastlín aj do 7. rámcového programu EÚ, a tak dosiahnuť kritickú masu a európsku dimenziu pre tento výskum, zahrňujúc finančné, odborné aj technologické zdroje. Okrem toho je potrebné podporiť tieto smery aj na národných úrovniach, a to cez vybudovanie stratégie rozvoja biotechnológií v každej prístupovej krajine, a túto prispôsobiť existujúcej európskej stratégii, ktorú vypracovala EÚ (*Life Science and Biotechnology - a strategy for Europe*), a vykonávaciemu plánu pre túto stratégiu (*Life Science Action Plan*).

Biologický výskum rastlín prešiel dlhú cestu od obdobia, keď Gregor Mendel zistil, že znaky rastlín môžu byť prenášané z generácie na generáciu; neskôr sa dokázalo, že za to zodpovedajú gény a ich stavebné jednotky – molekuly DNA. Rastlinné biotechnológie a výskum genomiky rastlín je prirodzeným pokračovaním rozvoja poznania v tomto smere a môže prispieť k ďalšiemu hlbšiemu poznaniu a aj

k praktickému uplatneniu získaných poznatkov.

Technologická platforma „Plants for future“ by mala a mohla združovať úsilie vedeckých pracovníkov, úsilie skupín tvoriacich vednú politiku, zložiek financujúcich vedu, priemysel a úsilie užívateľov výsledkov. Cieľom platformy je:

- zabezpečiť potraviny vysokej kvality v dostatočnom množstve a rozmanitosti pre európskych konzumentov,
- podporiť rozvoj trvalo udržateľného (sustainable) poľnohospodárstva pre produkciu poľnohospodárskych plodín, krmovín a aj plodín pre priemyselné využitie (olej, vlákna, drevo atď.) a iné obnoviteľné produkty na bio-báze,
- posilniť európsku súťaživosť v oblasti potravinovej dostatočnosti a bezpečnosti,
- zabezpečiť ochranu a využitie biodiverzity.

Spomínané ciele sa môžu dosiahnuť len za spolupráce a podpory priemyselného sektora, zložiek koordinujúcich vednú politiku a za účinnej finančnej podpory vedy na národnej a aj medzinárodnej úrovni a pri multidisciplinárnom prístupe, zahrňujúcim oblasti ako genomika, fyziológia, agronómia, ekológia, bioinformatika. Vízia a technologická platforma „Plants for future“ vyzdvihuje dôležitosť genomiky a rastlinných biotechnológií v tejto integrácii. Genomika a biotechnológie rastlín sú moderné prostriedky na štúdium rastlín pre želanú úpravu ich vlastností a tu treba pripomenúť, že príprava GMO nie je jediná technológia, ktorou rastlinné biotechnológie disponujú na dosiahnutie vyššie uvedených cieľov.

Výskum v oblasti genomiky a biotechnológií rastlín môže vyústiť do všeobecného úžitku pre Európu v najbližších dvoch dekádach. Využitím správne orientovaného základného výskumu v týchto oblastiach a aplikáciou týchto výsledkov a poznatkov bude možné:

- lepšie pochopiť metabolizmus v rastlinách a účelovo ho usmerňovať,
- zabezpečiť zdravú a bezpečnú výživu vysokej kvality a v dostatočnom množstve,
- zlepšiť úrodnosť nových plodín a redukovať vstupy na získanie kvalitnej úrody,
- zabezpečiť najvyššiu výťažnosť požadovaného rastlinného produktu (olej, vlákna atď.),
- zlepšiť biodiverzitu a zabrániť erózii krajiny,
- zlepšiť genetickú diverzitu rastlín,
- zredukovať inパクト intenzívneho poľnohospodárstva na krajinu,
- zlepšiť monitoring poľnohospodárskych plodín,
- zlepšiť rezistenciu plodín voči biotickým a abiotickým faktorom,
- zvýšiť produkciu obnoviteľných materiálov (biopolyméry),
- pripraviť efektívnejšie biopalivá.

Aby sa dosiahli tieto ciele a strategické priority, dokument „Plants for future“ sa sústreďuje na rozvoj a implementáciu dlhodobých výskumných programov, zvýšenie transparentnosti výskumu a vývoja na európskej, ale aj na národných úrovniach a na prípravu podporných podmienok pre rozvoj vedy v oblasti výskumu rastlín.

K uvedenej stratégii a k technologickému platforme „Plants for future“ sa v Bruseli 25. – 26. novembra 2004 vyjadrovali všetky prístupové krajiny na zasadnutí organizovanom Európskou úniou a subjektom pre uplatňovanie biotechnologických poznatkov v praxi – EuropaBio. Aj Slovensko by malo bez meškania túto stratégiu implementovať do svojich priorit.

(Autorka riaditeľkou Ústavu genetiky a biotechnológií rastlín SAV a národným reprezentantom EPSO)

Hovoríme s RNDr. Jánom Kormancom, DrSc.,
z Ústavu molekulárnej biológie SAV, vedcom roka 2004

KEĎ JE PRÁCA VIAC AKO IBA POVOLANIE

Ocenili vás za objav systému pre identifikáciu génov, ktorých expresia je riadená určitými sigma-faktormi RNA polymerázy, ako aj za jeho zavedenie pre identifikáciu týchto génov. Mohli by ste neodborníkov v zrozumiteľnejšom jazyku zasvätiť do tajov tohto objavu?

Aby som mohol lepšie vysvetliť podstatu našej práce, musím ísť trochu do minulosti. Od etablovania našej skupiny v roku 1990, ako aj jej nedávnej transformácie na oddelenie génovej expície, sa zapodieva-
me štúdiom regulácie génovej expície, a to najmä jej prvého kroku na úrovni prepisu genetickej informácie z DNA do RNA. Jedným z nosných projektov nášho výskumu je pochopiť mechanizmy regulácie bunkovej diferenciácie ako jedného z prejavov života buniek s cieľom ich funkčnej špecializácie, a to na úrovni regulácie prepisu genetickej informácie. Ako model na štúdium procesu bunkovej diferenciácie sme si vybrali výnimočný životný cyklus baktérií rodu *Streptomyces*. Tieto pôdne prokaryotické baktérie rastú na rozdiel od mnohých jednobunkových baktérií ako mnohobunkové rozvetvené hýfy, podliehajúce výnimočnej morfolologickej diferenciácii charakteristickej tromi odlišnými bunkovými typmi. K atraktivnosti tohto modelu prispieva aj ich ďalšia významná vlastnosť – produkcia značného množstva antibiotík (produkujú viac než 70 % známych antibiotík). Tá je aj regulačne úzko spätá s morfologickou diferenciáciou. Na štúdium procesu diferenciácie streptomycét

sme si však vybrali komplexnejší prístup, ktorý – ako sme predpokladali – umožňoval identifikáciu celých súborov génov dôležitých v jednotlivých vývojových štádiách, a to prostredníctvom štúdia kľúčových proteínov regulácie génovej expície – sigma faktorov RNA polymerázy v tomto procese diferenciácie. Tieto dôležité regulačné proteíny determinujú špecifickosť enzýmu RNA polymerázy, ktorá je zodpovedná za prvé štádium prepisu genetickej informácie z kódu DNA do kódu RNA. Sigma faktory tomuto enzýmu takto určujú, ktoré súbory génov má kedy, kde a ako prepisovať. Na základe tejto ich vlastnosti sme predpokladali, že za jednotlivé, morfolologicky odlišné etapy diferenciácie by mohli byť zodpovedné špecifické sigma faktory riadiace expresiu iba tých génov, ktoré sú dôležité pre konkrétne vývojové štádium streptomycét. Tento predpoklad sa vyplnil a naše mnohoročné snaženie skutočne potvrdilo kľúčovú úlohu sigma faktorov RNA polymerázy v kontrole bunkovej diferenciácie streptomycét. Identifikovali a charakterizovali sme viacero génov pre sigma faktory a štúdiami sme potvrdili, že mnohé z nich hrajú kľúčovú úlohu v rôznych etapách diferenciácie streptomycét. Tieto sigma faktory sú teda tými kľúčovými hráčmi, ktorí rozhodujú v danom vývojovom štádiu, aký súbor génov sa bude v presne stanovenom čase, ako aj mieste prepisovať do RNA a následne do proteínov potrebných pre morfológiu, ako aj fyziológiu daného vývojového štádia.

Keďže konečným cieľom nášho projek-

tu, týkajúceho sa štúdia morfolologickej diferenciácie streptomycét, bola identifikácia celých súborov génov riadených identifikovanými sigma faktormi RNA polymerázy, pokúsili sme sa zaviesť a optimalizovať vhodnú a účinnú metódu na identifikáciu takýchto génov. Po rokoch sprevádzaných aj neúspechmi sa nám to skutočne podarilo. Zaviedli a optimalizovali sme dvojvektorový systém na identifikáciu génov riadených jednotlivými sigma faktormi RNA polymerázy, ktorý bol založený na rozpoznávaní heterologického sigma faktora zo streptomycét jadrom RNA polymerázy z jednoduchej a geneticky najlepšie preštudovanej baktérie *Escherichia coli*. Takýto heterologický holoenzým RNA polymerázy bol skutočne funkčný a rozpoznával *in vivo* promóto-ry závislé od tohto heterologického sigma faktora, ktoré boli klonované pred reportérový gén, umožňujúci ich ľahkú detekciu. Touto špecifickou metódou sme identifikovali mnohé gény, ktoré boli kontrolované sigma faktormi zo streptomycét a ktoré hrali už špecifickú úlohu v jednotlivých etapách morfolologickej diferenciácie.

Podstatou práce, za ktorú sme dostali aj toto ocenenie, je využitie tohto účinného systému na identifikáciu génov dôležitých v patogenicite niektorých patogénnych baktérií. V posledných rokoch sa totiž preukázala dôležitá úloha sigma faktorov RNA polymerázy v patogenicite viacerých patogénnych baktérií, ako aj v obranných mechanizmoch umožňujúcich prežívanie vo svojom hostiteľovi. Takže niektoré sigma faktory patogénnych baktérií vlastne riadia celé súbory génov potrebných na patogenicitu príslušnej baktérie, a to najmä na obranu proti stresovým podmienkam, ktorými sa hostiteľ prostredníctvom svojho imunitného systému bráni proti týmto patogénnym baktériám počas celého procesu infekcie. Ako prvý modelový organizmus patogenickej baktérie sme použili oportunistický patogén *Staphylococcus aureus*. Tento dôležitý ľudský patogén spôsobuje vážne, najmä nemocničné infekcie, a to najmä z dôvodu jeho širokospektrálnej rezistencie na mnohé antibiotiká. V tomto patogéne bol identifikovaný sigma faktor SigB a bola preukázaná jeho úloha v patogenicite stafylokokov. Nám sa podarilo optimalizovať náš dvojvektorový systém na identifikáciu génov závislých od tohto sigma faktora a následne sme identifikovali celý súbor génov, z ktorých mnohé hrajú

dôležitú úlohu vo virulencii a patogenicitě *Staphylococcus aureus*. Obdobne sa nám podarilo zaviesť a optimalizovať tento systém aj na identifikáciu génov dôležitých v patogenicitě jedného z najlepšie preštudovaných patogénov, *Salmonella typhimurium*. Zástupcovia rodu *Salmonella* sú klinicky veľmi dôležité vnútrobunkové patogény, zodpovedné za značnú diverzitu ochorení u širokého spektra hostiteľov, vrátane človeka, počnúc miernymi gastroenteritídami a končiac vážnymi systematickými infekciami a tyfoïdnou horúčkou. Tieto infekcie sú spôsobené ich schopnosťou prežívať v obranných bunkách človeka, pričom jedným z regulačných faktorov, dôležitých v tomto obrannom mechanizme umožňujúcom ich prežívanie v nehostinnom stresovom prostredí, je sigma faktor RpoE. V súčasnosti podobne snažíme identifikovať gény závislé od RpoE, ktoré sú dôležité v patogenicitě salmonel. Tento systém na identifikáciu génov dôležitých v patogenicitě sa ukázal ako veľmi účinný aj pre aplikáciu pri iných patogénnych baktériách, napríklad pri pôvodcovi tuberkulózy *Mycobacterium tuberculosis*, kde sa v súčasnosti podobne snažíme identifikovať gény závislé od sigma faktora SigF, ktoré sú dôležité v patogenicitě mykobaktérií.

Váš kolega Dr. Barák, je skeptický, čo sa týka rýchleho využitia objavu biočipov na skorú detekciu patogénnych baktérií v našej praxi – objavu pochádzajúceho mimočodom takisto z Ústavu molekulárnej biológie. Ako je to vo vašom prípade?

Chápem netrpezlivosť laickej verejnosti, ktorá by z každého vedeckého výsledku chcela vidieť okamžitý efekt, či už ekonomický, medicínsky alebo v inej oblasti. Samozrejme, to je snom aj každého vedca. Musím však zdôrazniť, že náš projekt je súčasťou základného výskumu. Z toho, čo som doteraz povedal, je zrejme, že náš výskum je zatiaľ iba v počiatočoch. Po jeho ukončení identifikácia a charakterizácia celej plejády génov regulovaných týmito sigma faktormi pomôže objasniť molekulárne mechanizmy patogenicity mikroorganizmov, dôležitých mechanizmov interakcie hostiteľ – patogén, ako aj mechanizmy umožňujúce prežívanie týchto patogénov v nehostinnom a stresovom prostredí svojho hostiteľa. Pochopiteľne, dosiahnuté výsledky môžu mať v budúcnosti aj praktické využitie v prevencii a liečbe infekcií spôsobených týmito patogénmi. Identifikované gény môžu poslúžiť pri príprave bezpečných a účinných vakcín, rovnako môžu poslúžiť ako miesta pôsobenia budúcich potenciálnych terapeutík na účinnú liečbu týchto ochorení, a to pri príprave farmák inhibujúcich aktivitu produktov takýchto génov, ktoré sú esenciálne pre prežívanie patogénu v stresovom prostredí svojho hostiteľa. Toto je však už parketa pre iné vedecké tímy, ktoré sa zapodievať

aplikáciou takýchto poznatkov či už vo farmaceutickom priemysle, alebo priamo v klinickej praxi. Samozrejme, aj my by sme sa radi podieľali na takomto aplikovacom výskume, ale to je skôr otázka budúcnosti.

Pri príležitosti udeľovania pocty Vedec roka 2004 ste sa vyslovili, že robíte vedu na Slovensku, vedu porovnateľnú s tou vo vyspelých krajinách Európy či sveta, je malým zázrakom. Aké je teda podľa vás postavenie vedca na Slovensku?

Začal by som najskôr tým mojím, pre niekoho azda dosť kategorickým vyjadrením. Môžem pritom hovoriť iba za našu oblasť výskumu, teda molekulárnu biológiu. Je to oblasť, ktorá v posledných desaťročiach prežíva úžasný boom najmä pre svoj potenciál v praktickej aplikácii či už v medicíne, poľnohospodárstve alebo potravinárskom priemysle. Je to zároveň oblasť finančne značne náročná; veľmi dobre o tom vedia všetci tí vedci, ktorí používajú experimentálne prístupy aj v iných sférach výskumu. Preto je vo svete táto oblasť vedy značne finančne dotovaná, a to najmä zo strany súkromného sektora, keďže – ako som už spomínal – prináša nielen nové poznatky, ale aj ich ekonomické zhodnotenie, čo veľmi dobre vedia najmä silné svetové farmaceutické spoločnosti. Finančnému zázemiu potom zodpovedajú aj výsledky špičkových laboratórií vo svete. A to už samozrejme nehovorím o notoricky známom fakte: o rozdielnej podpore vedy zo strany štátneho rozpočtu, teda o percente HDP určenom na vedu, ako sa praktizuje na jednej strane vo svete, na druhej strane na Slovensku. Presadiť sa vo svetovej konkurencii je skutočne malým zázrakom. Ale aby som nebol až príliš skeptický, musím povedať, že aj v našich podmienkach sa dá aspoň čiastočne prekonávať finančný hendikep, a to najmä vďaka usilovnosti, schopnosti prekonávať prekážky, ako aj dávky šťastia pri výbere projektu. Aspoň do istej miery dokážeme ponúknuť výsledky, o ktoré je záujem aj v zahraničí. Veľmi dôležitým predpokladom je však aj začlenenie sa do medzinárodnej spolupráce, bez ktorej by to bolo ťažko možné.

Čo sa týka postavenia vedca na Slovensku, všetci dobre vieme, že veda je u nás značne podfinancovaná, o čom svedčí jedno z najnižších percent HDP vynakladaných na vedu v rámci krajín EÚ. Nemyslím si však, že by sme boli nejakou výnimkou v porovnaní s inými skupinami pracovníkov tretieho sektora, či už učiteľov alebo lekárov, závislých iba od štátneho rozpočtu. Faktom je, že všade vo svete vedci nepracujú prioritne s cieľom rýchleho zbohatnutia, aj keď ich finančné ohodnotenie v porovnaní s platmi vedcov u nás je neporovnateľné. Rovnako ako aj u iných skupín pracovníkov rozpočtových organizácií, aj vo vedeckej sfére všetci určite pociťujeme nedostatočné finančné ohodnotenie našej práce. Najvypuklejšie je to najmä v prípa-

de mladých vedeckých pracovníkov, preto sa nemôžeme čudovať, že nám hrozí únik mozgov do zahraničia, čo je pre slovenskú vedu v súčasnosti jeden z najväčších problémov. Musím však povedať, že nedocenenie, ktoré sa nám od spoločnosti dostáva, je čiastočne kompenzované našou vnútornou slobodou pri objavovaní prírodných zákonitostí, ako aj tým, že práca je pre nás viac ako iba povolaním. Pre skutočného vedca je to na nezaplatenie, hoci aj na nás doliehajú finančné problémy, ktoré trápia celú spoločnosť. Značnú časť svojho času potom musíme tráviť vypisovaním grantov a neustálym hľadaním finančného zabezpečenia našich projektov.

Vás to nikdy neťahalo za lepšími podmienkami do zahraničia?

Klamal by som, keby som povedal, že nie. Aj ja som viackrát bojoval s myšlienkou vzdať tento občasný boj s veternými mlyňmi a odísť za oveľa lepšími podmienkami na niektoré špičkové pracovisko vo svete. Je to, povedzme, cesta ľahšieho odporu, a ak je človek skutočne šikovný, dokáže sa presadiť aj v zahraničí. Avšak s odstupom času som rád, že som odolal tomu pokúšaniu. Etabloval som skutočne od počiatku vcelku úspešnú skupinu, ktorá – aj keď možno neurobí dieru do sveta – určite má čo na poznatkovej báze ponúknuť svetovým odborníkom v našej oblasti. Dokladom toho je aj úspešná publikačná aktivita v prevažne uznávaných zahraničných časopisoch. Takže ma hreje určitý pocit zadosťučinenia, že popri finančných ťažkostiach, ktoré sprevádzali a stále sprevádzajú náš výskum, dokážeme kolegom zo zahraničia ukázať, že aj na Slovensku sa robí veda na celkom dobrej úrovni. Nechcel by som sa dožiť toho, že raz v budúcnosti sa dostaneme do postavenia banánovej republiky, úplne závislej od zahraničných poznatkov.

Čo vás teda drží doma? Aké podmienky vám poskytuje vaše pracovisko?

Popri už uvedených argumentoch ďalším dôležitým faktorom bola moja rodina. Určite by bolo pre ňu oveľa ťažšie sa v zahraničí presadiť a zvyknúť si na pocit cudzincov. A ešte jeden moment by som rád zdôraznil: niekomu sa to môže zdať smiešne, ale musím povedať, že sa mi na Slovensku skutočne páči, a to aj napriek ekonomickým ťažkostiam, ktoré momentálne máme. Som však optimista a som presvedčený, že ich dokážeme prekonať. Možno to mám zafixované ešte z detstva, ale verím v pracovitosť Slovákov. Len aby na nej neparazitovala iba úzka skupina vyvolených. Ale to by bolo na dlhší rozhovor... Čo sa týka podmienok na mojom pracovisku, sú samozrejme odrazom zlej ekonomickej situácie v celej našej vede, ale veľmi si vážim onen pocit slobody, ktorý máme z hľadiska

pokračovanie na nasledujúcej strane ➤

výberu objektu výskumu. Pokiaľ si človek zabezpečí jeho financovanie a ponúkne zo svojho výskumu vedecké výstupy vo forme publikácií, nič mu nebráni začať riešiť nejaký zaujímavý problém. Samozrejme, mal by byť aspoň čiastočne v súlade s koncepciou ústavu. Kvôli ekonomickým kritériám sa však niekedy v tomto smere prijímajú aj kompromisy.

Myslíte si, že sa mení, resp. zmení či mal by sa zmeniť pohľad na vedu a vedcov na Slovensku? Čo by sa malo v tomto smere podniknúť?

Je skutočne pravdou, že vďaka niekedy aj dosť chaotickému procesu transformácie sa veľký dôraz kladie najmä na ekonomiku, pričom ostatné sféry spoločnosti, vrátane vedy, sú v ústraní. Ako som povedal aj vo svojom príhovore pri príležitosti oceňovania, vedecká obec by mala byť oveľa aktívnejšia a hlavne mala by hlasnejšie presadzovať svoje oprávnené požiadavky. Určite máme veľa medzinárodných uznávaných odborníkov v mnohých oblastiach vedy a výskumu, no značne absentuje informovanosť o dianí v našej vede navonok. Veľkú chybu vidím na strane médií, ktoré sa sústreďujú najmä na zábavné programy a vedeckým témam a ich popularizácii nevenujú takmer žiadnu pozornosť. Samozrejme, česť výnimkám, ako je napríklad Slovenský rozhlas! Skutočne nám chýba zaujímavý cyklus pútavých populárno-vedeckých programov v televízii, ako je to napríklad v britskej BBC (niektoré si možno pozrieť aj na u nás dostupnom televíznom kanáli Spektrum). Verejnosť by takto mohla čiastočne pochopiť, že vedci sa prostredníctvom svojho bádania sveta okolo seba pokúšajú napomôcť riešeniu niektorých najpálčivejších problémov ľudstva. Na druhej strane však vidím chybu aj u vedcov samotných, keďže svojou uzavretosťou do vlastných vedeckých problémov, ktoré nám samozrejme zaberajú najviac času, sa niekedy sami odsúvame na okraj spoločenského záujmu. V tomto ohľade si musí každý nazrieť do svojho svedomia a pokúsiť sa nájsť spôsob, ako spopularizovať predmet svojho výskumu aj navonok. Ja som napríklad na to využil naše ocenenie a dúfam, že sa mi aspoň čiastočne podarilo predstaviť túto oblasť výskumu širšej verejnosti. V poslednom období sa mi však vidí, že aspoň v názkoch sa pohľad spoločnosti na vedcov a na úlohu vedy v rozvoji celej spoločnosti začína meniť. Určite k tomu prispelo najmä naše členstvo v Európskej únii a viac-menej aj „nôž na krku“ našej vlády, ktorý vyplýva z potreby plnenia kritérií Lisabonskej agendy 2000, kde je jedným z dôležitých kritérií podpora vedy.

Pripravil E. Borčín

Po novembrovej vetrovej kalamite

ŠANCA POMÔCĽ TATRÁM

Po novembrovej vetrovej kalamite riaditeľ Ústavu ekológie lesa SAV vo Zvolene menoval z radov vedeckých pracovníkov ústavu internú komisiu na zhodnotenie prírodnej katastrofy postihnutého územia na Slovensku, so zvláštnym zreteľom na územie Národného parku TANAP. Komisia mala za úlohu zhodnotiť stav v nasledujúcich okruhoch:

- analyzovať príčiny prírodnej katastrofy,
- definovať dopady na prírodné prostredie,
- návrh obnovných opatrení a zásahov,
- opis stavu s predpokladom vývinu situácie (možnosť ďalšej devastácie lesa a krajiny),
- prognózy vývinu v ďalšom období s návrhom na ďalšie opatrenia.

Pracovníci ÚEL SAV sa zúčastnili aj na ďalších aktivitách pri riešení tohto problému. V spolupráci s Lesníckou fakultou TU vo Zvolene usporiadal ústav 26. novembra 2004 tlačovú konferenciu, venovanú príčinám a následkom vetrovej kalamity. V pramene vstupe v STV v relácii Správa a komentáre prezentoval názor na túto problematiku Ing. J. Kukla, CSc., kde sa vyzdvihla SAV ako nezávislá vedecká inštitúcia.

V krátkej verzii predkladáme závery odborníkov spomínanej komisie.

Dňa 19. novembra 2004 sa prehnala lesmi TANAP-u víchrica, ktorá spôsobila polomy a vývraty na výmere približne 12 000 ha. Ústav ekológie lesa SAV vo Zvolene sa bezprostredne po veternej kalamite, ktorá spôsobila deštrukciu časti lesov TANAP-u a vážne škody aj v lesoch iných oblastí Slovenska, začal podieľať na riešení vzniknutej situácie a spracovaní návrhov, ktoré podstatne znížia riziko jej opakovania sa v budúcnosti.

Víchrica úplne zničila cca 9 000 ha lesa prevažne v spodnej centrálnej časti Tatranského národného parku a ďalších 3 000 ha značne poškodila. Vietor vyvrátil alebo polámal stromy približne v objeme 3 mil. m³, z toho 2,2 milióna m³ v štátnych lesoch a 0,8 mil. m³ v neštátnom sektore (súkromné lesy, urbár a pod.). Odhady poškodenia lesných porastov sa upresňujú. Kalamita sa rozprestiera v priestore od Podbanského po Kežmarské Žľaby. Najviac postihnutou oblasťou je širšie okolie Smokovcov, Polianky a Vyšných Hágov. Boli poškodené najmä lesné porasty v nadmorských výškach od 800 do 1300 m n. m., ojedinele aj vo výške 1500 m n. m. (napr. okolie Jamského plesa). Škody len na produkčnej funkcii lesných porastov sa odhadujú na 1,9 mld. Sk. Treba si uvedomiť, že škody na produkcii tvoria len časť faktúry, druhú, oveľa väčšiu časť tvoria škody zo zníženého plnenia verejnoprospešných funkcií lesov.

Bezprostrednou príčinou vzniku kalamity bol silný prepádový vietor s rýchlosťou 170 – 197 km/h, ktorý zasiahol najmä lesné porasty v predhorí Tatier. Odborníci predpokladajú, že takáto víchrica sa v dlhodobom priemere vyskytuje raz za sto rokov. Jej pôsobeniu môžu len ťažko odolať i staticky stabilnejšie lesné porasty. Staticky labilné rovnoveké monokultúry smreka sú však nepochybné ohrozené najviac, čo sa potvrdilo aj na predmetnom území.

Tatranské porasty sú oslabené aj transhraničnými imisiami. Slovensko leží v kontinentálnej časti Európy v ceste prevládajúcich západných a severozápadných vetrov. Vzdušné prúdy počnúc Britskými ostrovmi sú postupne ďalej obohacované o imisie

nad krajinami Beneluxu, Francúzska, Nemecka a Českej republiky, ale aj z ďalších krajín i zdrojov (letecká a námorná doprava) a nad územím Slovenska dosahujú najvyššiu koncentráciu. Západné Karpaty, najmä masív Vysokých Tatier ako najvyššie horsstvo v strednej Európe, tvorí nárazovú zónu imisiami poškodeného ovzdušia. Stabilita lesných ekosystémov je imisne znížená najmä v hrebeňových partiách našich pohorí a všeobecne v nadmorských výškach nad 700 m n. m.

Ide o dopady okamžité (zjavné už teraz) a dopady následné (s veľkou pravdepodobnosťou ešte len prídu, možno ich očakávať v budúcnosti). Okamžité dopady zahŕňajú devastáciu prírodného prostredia. Následujúce dopady zahŕňajú napríklad zníženie retenčnej schopnosti lesa, zamokrenie, pôdnu eróziu, premnoženie podkôrneho a drevokazného hmyzu a pod. Dopady môžu byť všeobecne dobre pozorovateľné (zrejme) alebo skryté (unikajú alebo môžu uniknúť pozornosti). Mnohé sa môžu prejaviť až po viacerých rokoch. Z tohto pohľadu je dôležitý dlhodobý výskum a monitoring územia.

Kalamitu je nutné spracovať čím skôr. Pre lesnícku prax je najväčším problémom jej veľký, doposiaľ nevídaný rozsah. Prioritnou úlohou je v súčasnosti vypracovať technologický postup spracovania kalamity (príprava technologickej mapy spracovania kalamity so zohľadnením špecifik terénu vzhľadom na jeho prístupnosť pre techniku, prípravu odvozných miest a skladov dreva, bezpečnosť práce a pod.). Horské prírodné podmienky sťažujú vypracovanie presného časového plánu spracovania kalamity (zapadnutie drevnej hmoty snehom v zime, zamokrenie lokalít na jar a v jeseni a mnohé iné faktory sťažujúce vykonávanie náročnej a nebezpečnej práce). Na vypracovanie technicky znehodnotenej drevnej hmoty treba použiť štiepkovanie.

Pri rekonštrukcii pôvodného rozšírenia listnatých drevín, najmä javorov, jaseňov a buka, je potrebné oprieť sa o ich ekologické požiadavky a existujúce záznamy o výskyte. Nepopierateľným faktom je, že na území na sever od hlavnej klimatickej čiary, kde dominujú kyslé až veľmi kyslé pôdy, nie je rýchlosť prirodzenej obnovy buka a jedle v porovnaní s rýchlosťou prirodzenej obnovy smreka a najmä s intenzitou priamych antropických zásahov do lesných ekosystémov dostatočná. Borovice a smrekovec sú z ihličnatých drevín najviac náročné na svetlo, preto sa mohli prirodzene obnovovať a trvale byť zastúpené len v geobiocenózach s prirodzene zníženým zakmenením a zápojom porastov.

Prognóza a vývin situácie v budúcnosti a návrh ďalších opatrení

Pri ponechaní všetkej hmoty bez zásahu

Podkôrny hmyz počas jarného rojenia (máj 2005) obsadí zlomy. Vzhľadom na objem kalamity možno očakávať pomerne riedky nálet. Počas letného rojenia dôjde k náletu na vývraty. V obmedzenej miere možno očakávať nálet na stromy na porastových okrajoch. V prípade extrémne teplého a suchého roku možno už na jeseň 2005 očakávať nálet lykožrúta smrekového na 2 milióny m³ stojacich stromov v okolitých porastoch.

V období po veternej kalamite je žiaduce zaznamenať a kartograficky zachytiť existujúci stav a permanentne monitorovať procesy prebiehajúce v rôznych ekologických podmienkach. Je potrebné kontinuálne sledovať vývoj erózných a dynamiku pedochemických procesov, rýchlosť sukcesných zmien biocenóz a zmien druhového zloženia fyto- a zoocenóz, osobitne početnosti indikačne významných, chránených, zraniteľných, ohrozených, vzácnych, ale aj ruderalných a inváznych druhov a taxónov. Monitoring treba robiť na terénne trvale fixovaných plochách, vybraných v prírodných a paralelných zmenených ekosystémoch.

Súčasťou monitoringu by mohlo byť aj riešenie problému pôvodného zastúpenia najmä buka a jedle v rôznych edaficko-trofitických podmienkach 5. a 6. lvs Tatier. Možno ho totiž definitívne vyriešiť len prostredníctvom experimentálnych výsadiel, chránených voči voľne žijúcej zveri, ktoré by overili najmä odolnosť buka voči predpokladanej zvýšenej kontinentalite územia. Zmenšil by sa priestor na teoretické špekulácie.

Ekologická katastrofa, ktorá postihla tisíce hektárov lesa TANAP-u, je obrovskou príležitosťou dlhodobo sledovať zmeny ekologických faktorov na vzniknutých holinách v procese ich umelého, ale aj samovývojom sa obnovujúceho lesa. Pre tento typ výskumu by bol najvhodnejší vertikálny transekt (pásma C, B, A) alebo ekoséria plôch vo vybranej časti územia postihnutého kalamitou v šírke 100 – 150 m. Podrobný multidisciplinárny ekologický výskum by mal byť zameraný najmä na konverziu smrekových porastov. Zmeny drevinového zloženia s podstatne nižším podielom smreka výrazne ovplyvnia sukcesné zmeny v biodiverzite, ktoré sa budú líšiť od tých, ktoré sme mohli niekoľko desaťročí pozorovať v novozaložených porastoch zložených prevažne zo smreka.

V rámci SAV treba iniciovať návrh nezávislého akademického medziinstitucionálneho projektu dopadovej štúdie na lesné ekosystémy Tatier. Projekt by mal z rôznych hľadísk zhodnotiť obdobie spracovania kalamity a obnovy lesa na kalamitných plochách, ako aj obdobie po realizácii uvedených aktivít (revitalizácia územia, dynamika vývoja ekosystému, biodiverzita, monitoring). Výsledky projektu by mali slúžiť ako podklad pre racionálny manažment územia (ŠL a S-TANAP-u). Decízna sféra (ministerstvá, parlament) by informácie mali využiť na prijímanie rozhodnutí na základe vedeckých poznatkov. SAV dostáva jedinečnú šancu pomôcť Tatrám napríklad aj podporou navrhnutého Centra excelentnosti GLOBECO štyrmi ústavmi SAV (Botanický ústav, Ústav ekológie lesa, Ústav hydrológie, Ústav krajinnej ekológie), čím by deklarovala svoje úsilie i schopnosť riešiť skutočne strategické a kľúčové problémy v spoločnosti.

Ing. Jozef Váľka, CSc. | riaditeľ Ústavu ekológie lesa, Zvolen

Slovinský Maribor sa v čase medzi 28. septembrom a 2. októbrom minulého roku premenil, mohli by sme trochu nadnesene povedať, na hlavné mesto európskych jazykov. Počas týchto štyroch jesenných dní sa tu konalo stretnutie 25 jazykov členských krajín EÚ, vrátane „čakateľov“ na členstvo v tejto únii.

Organizátorom na čele so Zlatkom Tišljakom, profesorom Andragogického inštitútu Ľudovej univerzity v Maribore, sa podarilo sústrediť v jeden čas a na jednom mieste účastníkov, ktorí kompetentne a zároveň zaujímavu, i keď tak trochu každý na svoj spôsob, predstavili príslušné jazyky. Hlavnému organizátorovi pri príprave festivalu pomáhala päť partnerských organizácií z Nemecka, Holandska, Maďarska, Českej republiky a Slovenska. Zo slovenskej strany sa v akcii koordinátorsky angažoval Jazykovedný ústav L. Štúra SAV.

Hlavným cieľom festivalu bolo podporiť myšlienku, že aj v Európskej únii sa musí naplno presadiť idea o rovnoprávnosti malých i veľkých jazykov, že pozornosť si zasluhujú nielen veľké či svetové jazyky, ale napr. aj jazyky susedov či originálne jazyky iných národov s menším počtom obyvateľov. Treba zvládnuť – tak znie aj heslo Európskej únie – okrem svojho materinského jazyka ešte minimálne dva ďalšie jazyky. Čiže ambíciou usporiadateľov bolo presvedčiť aj rôznorodé obecenstvo, že sa oplatí v zjednocujúcej sa Európe poznať nielen „veľké“ jazyky, ale i jazyky menej rozšírené, lebo aj tie oplývajú mimoriadnymi zaujímavosťami a dômyselnosťami na vyjadrenie vnútorného a vonkajšieho sveta ľudí.

Každý z jazykov dostal na festivale dvojhodinovú šancu na svoju prezentáciu a bolo už len na prednášajúcom, ako ju využil. Hoci úroveň prezentácií nebola vždy rovnaká, dá sa povedať, že v zásade to boli vystúpenia profesionálne dobre zvládnuté a pútavé. Úlohou bolo priblížiť jazyk i jeho nositeľov čo možno najzaujímavejším a najvýstižnejším spôsobom. Očakávalo sa, že prednášatelia oboznámia prítomných s typom jazyka, s písmom, do ktorého sa príslušný jazyk oblieka, s jeho fonologickým systémom, tvaroslovím, tvorením slov a viet, ale mal sa vyložiť aj vznik a rozvoj príslušného jazyka i príslušnej kultúry, používanie jazyka v materskej krajine i v zahraničí, malo sa referovať o jazykovej politike príslušného štátu a pod. Vystúpenia odznievali najčastejšie v angličtine, ale aj v nemčine a výnimočne v esperante (prípustné boli len tieto tri jazyky), pričom všetko sa simultánne tlmočilo do slovinčiny. Časť každého vystúpenia bola vyčlenená aj pokusu naučiť prítomných aspoň základný fond jazyka. Za polhodinu však sotva možno naučiť z jazyka niečo iné než len

najdôležitejšie frázy, najfrekvencovanejší lexiku a najpotrebnejšie výrazy, kde, pravdaže, nemohli chýbať číslovky. Súčasťou prezentácií boli aj výstavy najrelevantnejších publikácií o jazyku (slovníkov, encyklopédií, gramatík, učebníc, literatúry, časopisov, CD-nosičov a pod.).

Prvý deň prezentácie otvorila nemčina, po ktorej postupne dostala slovo francúzština, semitská maltčina, čeština, poľština a litovčina. Druhý deň pokračoval jazykový maratón taliančinou, turečtinou, švédčinou, nórčinou, dánčinou a estónčinou. Tretí deň prišla na rad slovenčina, lotyština, bulharčina, španielčina, portugalčina, holandčina a napokon v posledný deň prítomní mohli sledovať prezentácie o islandčine, írčine, gréčtine, maďarčine a rumunčine, aby celý podnik zakončila fínčina. Ako vidieť, k slovu sa nedostala domáca slovinčina (na ňu zrejme usporiadatelia zo skromnosti „pozabudli“) a angličtina (nie je vylúčené, že tu už nešlo celkom o náhodu a že to má na svedomie nie najlepšia povest tohto jazyka, ktorý príliš tlačí na iné európske jazyky). Nikto, pravdaže, nemohol absolvovať všetky prezentácie, nikto ako divák a poslucháč nemohol vydržať tempo, keď takmer bez prestávky jeden jazyk striedal druhý. Prezentácie sa každý deň začínali o deviatej hodine ráno a končili o deviatej večer. Každý si však mohol (vlastne musel) vybrať „svoje“ jazyky, ktoré ho osobitne zaujímali. To však spôsobilo, že sála obvykle nebola preplnená.

Slovensko ako jedna z koordinátorských krajín dostalo za úlohu zabezpečiť na festivale prezentáciu slovenčiny, ale aj bulharčiny a lotyštiny. Slovenčinu predstavil pisateľ týchto riadkov, ktorý bol aj jedným z koordinátorov akcie, ostatné dva jazyky predviedli v dobre pripravených vystúpeniach pracovníčka Ústavu svetovej literatúry SAV PhDr. Jana Tesařová, CSc. (lotyština) a bývalá pracovníčka toho istého ústavu PhDr. Ljuba Stojanova-Stojčeva, PhD. (bulharčina). Ako sa ukázalo, vynikajúcim nápadom organizátorov bolo, že s prezentáciou jednotlivých jazykov prednášatelia vystúpili nielen na oficiálnom programe festivalu, ale aj na stredných školách. Predstavenie a vyučba slovenčiny prebehli za značného záujmu na miestnej strednej obchodnej škole a informácie o bulharčine a lotyštine odznali – takisto so značným ohlasom – ešte aj na mariborských stredných hotelových školách.

KOORDINÁTORI FESTIVALU EURÓPSKÝCH JAZYKOV V MARIBORE (ZĽAVA) PETER CHRDLÉ (ČESKO), SLAVOMÍR ONDREJOVIČ (JÚLŠ SAV), DAVID FERGUSSON (NEMECKO) A OSZKAR PRINZ (MAĎARSKO). FOTO ARCHÍV AUTORA

Túto rozsiahlu akciu finančne podporila v rámci programu Sokrates – Lingua Európska únia. Podľa informácií, ktoré odzneli v kuloároch, podpory zo strany EÚ sa tento projekt dočkal spolu s ďalšími 16 projektmi, hoci uchádzačov o podporu bolo až 800. Je sympatické, že projekt podporila Slovenská akadémia vied, pričom nebola v tejto veci oslovená prvá. Mnohé inštitúcie, ktoré majú vo svojom programe aj propagáciu slovenskej kultúry, síce uznali zmysluplnosť podpory takéhoto projektu, lebo nepochybne robí významnú reklamu Slovensku a slovenskému jazyku v Európe, ale na konkrétnu realizáciu zámeru už – ako to na Slovensku v duchovnej sfére často býva – nenašli dostatok vôle a prostriedkov.

Festivalové podujatie sa týmto štvordňovým sviatkom európskych jazykov, samozrejme, nekončí. Usporiadatelia z podujatia vydajú zborník, kde si nájde miesto v podrobnom opise každý jazyk, ktorý sa zúčastnil na slávnosti v Maribore. Usporiada sa kompletná výstava z kníh a materiálov, ktoré zabezpečili koordinátori a prednášatelia o jednotlivých jazykoch. Výstava má byť putovná.

Problémy jazykov a jazykovej komunikácie v Európe a Európskej únii predstavujú, to všetci vedia, tvrdý oriešok. Všetci uznávajú, fakticky alebo aspoň deklaratívne, dôležitosť zachovania mnohojazykovosti a s tým spojenej multikultúrnosti v Európe. Každé takéto stretnutie významne „pracuje“ na prospech tomuto zámeru.

(Autor je riaditeľom Jazykovedného ústavu L. Štúra SAV)

SLOVENSKÁ LITERATÚRA V EURÓPSKOM KONTEXTE

Monografia o J. Cígerovi Hronskom vyšla v preklade do nemčiny

V roku 2004 vyšla z pera doc. PhDr. Márie Bátorovej, DrSc., monografia *Jozef Cíger Hronský und die Moderne* (Peter Lang, Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, Berlin, Bern, Bruxeles, New York, Oxford, Wien, preklad Inge Stahlová). Dielo vznikalo v Ústave svetovej literatúry SAV, vydané bolo s finančnou podporou SAV a vytlačené v akademickom vydavateľstve VEDA. Ide o prepracovanú a o tri štúdie doplnenú verziu slovenského vydania publikácie *J. C. Hronský a moderna. Mýtus a mytológia v literatúre* (VEDA, 2000).

Podkladom pre monografiu bol literárnohistorický, literárnovedný a komparatistický výskum v rámci troch po sebe nasledujúcich grantových projektov VEGA. Výskum sa začínal analytickými štúdiami publikovanými v domácich literárnovedných periodikách. Znamenal nové čítanie a novú interpretáciu diela známeho slovenského románopisca J. Cígera Hronského, ktorého dielo bolo pred rokom 1989 značne tabuizované.

Nové analýzy ukázali, že ide o autora, ktorý v období medzi dvoma vojnami zaznamenal rozklad tradičných hodnôt starého sveta a vo svojom žánrovo aj tematicky mnohorozmernom diele zachytil premeny, ktoré zaznamenala aj slovenská spoločnosť. Autor sa zamerával najmä na psychiku postáv a jeho dielo sa vyznačuje výraznou lyrizáciou ako základným prvkom poetiky. Hronský emancipoval svet modernej ženy a detský svet tým, že pre deti založil periodikum *Slniečko* a napísal učebnice a čítanky pre všetky ročníky až po maturitu nielen obsahovo, ale aj esteticky kvalitné, ilustrované Martinom Benkom. Deťom sa venoval aj v žánri rozprávky a povesti. V osobnosti Hronského sa skrýval nielen dvojdomý autor – spisovateľ a maliar, ale aj podnikateľ, ktorý založil a v období druhej svetovej vojny voči Nemecku ubránil zariadenie tlačiarňí Neografie.

Zaujímavé sú aj životné osudy autora, o ktorých priniesol poznámkový aparát knihy nové poznatky. Autor odišiel do exilu sklamaný jednoduchým internovaním vo vile gestapa v Martine, kam ho zatvorili partizáni. Po odchode do emigrácie sa však tradovali o tejto príhode, ako aj o jeho uvedení na zozname vojnových zločincov a podobne rôzne mýty. V pražskom archíve existuje však doklad o tom, že išlo len o menovca Hronského. Spisovateľove pozostatky boli spolu s pozostatkami manželky uložené do hrobu na Národnom cintoríne v Martine v roku 1993.

S ÚVODNÝM SLOVOM NA PREZENTÁCII PUBLIKÁCIE *JOZEF CÍGER HRONSKÝ UND DIE MODERNE* V RAKÚSKOM LITERÁRNOM FORE V BRATISLAVE VYSTÚPIĽ PHDR. MILAN ZEMKO, CSC. VPRAVO OD NEHO SEDIA AUTORKA MÁRIA BÁTOROVÁ A PREKLADATEĽKA INGE STAHLVÁ, VĽAVO MODERÁTOR PODUJATIA ROMAN MIKULÁŠ. FOTO P. PROCHÁZKA

Širší pohľad na problematiku slovenskej literatúry umožnil M. Bátorovej trojročný pobyt na Univerzite v Kolíne nad Rýnom, ako aj viaceré niekoľkomesačné zahraničné študijné pobyty v Rakúskej akadémii vied, DFG a DAAD štipendiá. Tam mala možnosť vidieť, ako sa nemeckí a rakúski literárni vedci vyrovnávali s vojnovou literatúrou, a študovať najmä nemeckú, ale aj preloženú sekundárnu literatúru k obdobiu literárnej moderny. Pojem literárnej moderny – ktorý je sústavne skúmaný, ale nie jednoznačne definovaný – sa stal ústredným pojmom literárnovednej práce s Hronského dielom. Rezultáty analýz jednotlivých románov a detskej literatúry Hronského vytvorili postupne mozaiku typických znakov slovenskej literárnej moderny pars pro toto. Tieto potom v súvislosti s naštudovanými a analyzovanými vybranými dielami a motívmi už etablovaných autorov svetovej literatúry autorka monografie vzájomne porovnávala. Treba zdôrazniť, že zo zavedeného teoretického instrumentária literárnovednej komparistiky podľa D. Ďurišina použila kategóriu „typologické súvislosti“. V monografii ide o porovnanie slovenskej literárnej moderny s takými autormi, ako sú: F. M. Dostojevskij a jeho motív viny, S. Zweig a A. Schnitzler a motív erotiky, A. Strindberg a motív ženy, K. Hamsun a motív zeme, T. Mann a motív démonickosti, W. Faulkner a motív vydedenca, W. Gombrowicz, S. Márai a motív emigrácie, K. Čapek a E. Kästner a motív rezistencie detského sveta a humoru voči násilium atď.

Táto originálna metóda spočíva na výskume jednotlivých konkrétnych autorov a diel v jednotlivých literatúrach s dôra-

zom na vnútorný význam umeleckého artefaktu. Jednotkou analýzy je teda umelecké dielo. Z tejto analýzy vyplývajú významy, témy, motívy, spôsob spracovania, na základe ktorých sa dielo kontextualizuje s inými a vzniká sieť vzťahov v „poli možností“. Pole možností pochádza ako teoretická inštrukcia z pera francúzskeho sociológa Pierrea Bourdieua. Bátorovej prínos v tejto práci je v zavedení antropologického a psychologického aspektu, spočíva na interdisciplinárnom prístupe k literárnovednej problematike, s použitím sociológie, filozofie, histórie.

Ak by sme v závere chceli pomenovať túto metódu, bolo by možné hovoriť o nej ako o dekonštruktivistickú porovnávaciu metódu. Zdôraznila by sa tým vágnosť umelo vytvorených, často mechanicky používaných a zaužívaných vedeckých pojmov a techník. Tak ako sa rôzne literárnovedné súvislosti po roky a desaťročia konštruovali, je ich po čase nevyhnutné odznova rozložiť a pospájať, vytvárajúc tak nové pracovné hypotézy.

Po roku 1989, keď naša veda dostala možnosť slobodne prezentovať svoje výsledky, ukázalo sa, že slovenská problematika je do veľkej miery *terra incognita*, že medzi Slovenskom a svetom existuje informačný hiát, ktorý sa zdal neprekonateľný. Tento stav treba pomaly, systematicky meniť.

Prezentácia vedeckej monografie *Jozef Cíger Hronský und die Moderne* sa konala 18. júna 2004 v Rakúskom literárnom fore v Bratislave a 24. novembra 2004 v Slovenskom inštitúte vo Viedni.

J. J.

KULTÚRNY POLITIK, POLITIK V KULTÚRE

Konferenciou *Laco Novomeský – kultúrny politik, politik v kultúre* vyvrcholil 24. novembra 2004 celý rad podujatí venovaných stému výročiu narodenia tohto významného politika, publicistu, básnika a verejného činiteľa. Konferenciu zorganizovala Spoločnosť Laca Novomeského v spolupráci s Ústavom politických vied SAV, Klubom Nového slova a Slovenským národným múzeom.

Nad konferenciou, rovnako ako nad celým Rokom Laca Novomeského, prevzal záštitu minister kultúry SR Rudolf Chmel. Podujatie bolo súčasťou riešenia úlohy *Ideové zdroje a línie slovenskej politiky* štátneho programu výskumu a vývoja *Úloha spoločenských vied na rozvoji spoločnosti*.

Konferenciu otvoril svojim príchovorom spisovateľ Peter Jaroš, predseda Spoločnosti L. Novomeského, a viedol ju riaditeľ ÚPV SAV PhDr. Miroslav Pekník, CSc. Prednášajúci priblížili osudy Novomeského či dôležité míľniky jeho života (Š. Drug, I. Kamenec), zásadné životné postoje a peripetie osobnostných názorov (V. Marčok). Historik J. Jablonický sa zameril na Novomeského činnosť v protifašistickom odboji a jeho účasť na príprave a organizovaní SNP.

Mimoriadny záujem vyvolalo vystúpenie profesora anglickej literatúry z Írska, Johna Minahaneho, ktorý si pri svojom pôsobení na Slovensku veľmi obľúbil Novomeského poéziu, zaoberal sa

aj jeho životnými osudmi a na základe toho napísal, a už aj v Dubliny vydal, knihu *Laco Novomeský v labyrinte 20. storočia*.

Ďalšie príspevky predstavili Novomeského ako popredného predstaviteľa a organizátora kultúrneho diania na Slovensku po druhej svetovej vojne (E. Londáková, S. Mičev), ako novinára a spoluzakladateľa modernej slovenskej publicistiky (D. Machala, E. Chmelár) či ako estetika (T. Kuklinková). Na vzťah L. Novomeského k predstaviteľom maďarskej kultúry na Slovensku i v Maďarsku, a to najmä s dôrazom na tridsiate roky 20. storočia a potom po oslobodení, sa sústredil vo svojej prednáške J. Kiss. Politológ S. Krno sa na základe výskumov o postojoch a konaní súčasných politických osobností usiloval ukázať charakter a principiálnosť L. Novomeského vo vzťahu k zásadným spoločenským problémom. Politológ J. Lysý a novinár M. Krno sa zasa venovali problematike zostavenia a vydania antológie Novomeského publicistiky v 60. a 70 rokoch minulého storočia.

Konferencia umožnila plodnú výmenu názorov a informácií a interdisciplinárny pohľad na osobnosť a dielo Laca Novomeského. Príspevky z podujatia budú publikované v osobitnom zborníku.

Mgr. Jana Šutajová, Martin Krno

AKTÍVNA ÚČASŤ V EXPERIMENTE ATLAS

V dňoch 1. až 4. decembra 2004 sa v Tatranskej Štrbe v rámci našej účasti v experimente ATLAS v CERN (http://www.saske.sk/UEF/OSF/ATLAS/atlas_1.html), Švajčiarsko, uskutočnila medzinárodná porada *ATLAS Calorimetry Calibration Workshop (ACCW)*.

Išlo v poradí už o druhú akciu tohto typu – prvá sa uskutočnila v hoteli Kamei pri Snine v roku 2000. Na workshope sa zúčastnilo 68 registrovaných účastníkov z viac ako desiatich krajín. Pravdu pove-

diac, očakávali sme len asi 45 účastníkov a skutočný záujem nielen nás, ale aj top manažment experimentu ATLAS, značne prekvapil. Priebeh ACCW však odhalil dôvod tohto záujmu: je ním fakt, že už na jar 2007 sa očakávajú prvé zrážky protónov na LHC urýchľovači. Dôležitosť ACCW podčiarkol už samotný názov workshopu – po elektronickej kalibrácii čoraz väčšiu dôležitosť získava fyzikálna kalibrácia, ktorej pochopenie a realizácia zohrá jednu z kľúčových úloh pri plnení si úloh, ktoré pred

sebou spolupráca ATLAS má; k nim patrí nielen úsilie experimentálne objaviť Higgsovu časticu, resp. častice, ale aj pootvorenie okna do dnes teoreticky atraktívnych oblastí, k akým patrí napr. otázka existencie supersymetrie či skrytých dimenzií.

Namieste je otázka, prečo práve Košice dostali príležitosť opäť uskutočniť takýto dôležitý workshop. Odpoveď treba hľadať v našej skutočne aktívnej účasti v experimente ATLAS – veď naša skupina, pracujúca v rámci celého Slovenska, splnila nateraz všetky svoje záväzky, a tie nepatrili k najmenším ani k najľahším: navrhli a vypracovali sme dve metodiky elektronickej kalibrácie pre hadrónový kalorimeter (HEC), pracujúci na báze kvapalného argónu, realizovali sme výrobu elektroniky pre komunikáciu medzi teplým a kryogénnym prostredím (tzv. filter boxy, ktoré sa použili pre celú ATLAS-kalorimetriu), ako prví sme na báze technológie GaAs navrhli elektroniku schopnú pracovať v podmienkach kvapalného argónu (dnes pracuje v HEC detektore), ako prví v rámci experimentu ATLAS sme vyvinuli pulzer na nanosekundovej úrovni a v posledných dňoch sme zrealizovali výrobu tzv. ochrany (shieldingu) pre nízkonapäťovú elektroniku v experimente ATLAS a pod.

Dušan Bruncko | UEF SAV Košice

ÚČASTNÍCI MEDZINÁRODNEJ PORADY ACCW V TATRANSKEJ ŠTRBE. Foto archív UEF SAV

OPRAVA Podtitul článku *Stabilita a zmeny hodnôt* (Správy SAV č. 12/2004, s. 14) má – ako to vyplýva aj z kontextu článku – správne znieť *Konferencia venovaná pamiatke Adama Prandu*. Za chybu sa ospravedľujeme.

Descartes na Pražskom hrade

Európsky komisár pre vedu a výskum Janez Potočník odovzdal 2. decembra 2004 na Pražskom hrade Descartesove ceny. Už po piaty raz bol ocenený medzinárodný vedecký výskum a po prvýkrát aj výnimočný prínos k popularizácii vedy. Porota, ktorej predsedala Ene Ergmaová, podpredsedníčka Estónskej akadémie vied a predsedníčka Estónskeho parlamentu, vybrala z ôsmich finalistov dva víťazné tímy, zhodou okolností oba koordinované zo škandinávskych krajín. Najvyššie bol ohodnotený projekt MBAD – *Mitochondriálna biogénéza, starnutie a onemocnenie*, vedený prof. Howardom T. Jacobsom, a projekt IST-QuComm riešiaci *kvantovú kryptografiu*, ktorý koordinoval prof. Anders Karlsson. Za popularizáciu vedy ocenili priekopníka prírodovedných filmov BBC Sira Davida Attenborougha z Veľkej Británie, prof. Wolfganga Heckla z Nemecka, ktorý verejnosti pomáhal odhaľovať tajomstvá nanotechnológií, iniciátora *Maďarského hnutia za študentský výskum* pomáhajúceho znevýhodneným skupinám, prof. Pétera Csermelyho z Maďarska, autora mobilnej výstavy *Kompozitá na cestách* prof. Ignaasa Verpoesta z Belgicka a producenta vedeckého televízneho programu Mr. Vincenta Lamyho z Francúzska.

Ústav zoológie SAV,

Dúbravská cesta 9, 845 06 Bratislava,

prijme do pracovného pomeru
**ichtyológa so zameraním
na ekológiu rýb.**

- Požadované vzdelanie prírodovedného zamerania, uchádzači s vedeckou hodnotou majú prednosť.
- Prihlášku do konkurzu doplnenú profesijným životopisom a zoznamom publikácií zasielajte do 3 týždňov na vyššie uvedenú adresu, obálku označte heslom „Icthyológ“.
- Uchádzači, ktorí splnia podmienky, budú pozvaní na ústny pohovor, ostatným budú materiály vrátené.

Otázky adresujte na e-mailovú adresu:
Lisicky@savba.sk

Výzva European Social Survey

Výzva sa týka pracovníkov spoločenskovedných ústavov SAV: v prípade záujmu sformulujte tematické okruhy a vypracujte otázky podľa podmienok ESS. Všetky podrobnosti nájdete na http://nati-cent02.uuhost.uk.uu.net/call_for_proposals.htm.

Uzávierka je 1. marca 2005.

Prof. PhDr. Tatiana Sedová, CSc.,
podpredsedníčka SAV
členka Scientific Advisory Group ESS

Riaditeľ Ústavu polymérov SAV,

Dúbravská cesta 9, 842 36 Bratislava, v zmysle zákona č. 552/2003 Z.z. o výkone práce vo verejnom záujme § 5 **vypisuje výberové konanie** na obsadenie miesta vedúcich zamestnancov pre oddelenia:

- 1. Oddelenie polymerizačných reakcií a kvapalinovej chromatografie**
- 2. Oddelenie fotochémiie polymérov**

Požadované kvalifikačné predpoklady:

- vysokoškolské vzdelanie a hodnosť CSc. (PhD.) v odbore makromolekulová chémia
- minimálne 5 rokov odbornej praxe

Požadované doklady:

- osobný dotazník
- odborný životopis
- overené kópie dokladov o vzdelaní
- odpis z registra trestov nie starší ako 3 mesiace
- návrh koncepcie riadenia príslušného oddelenia

Žiadosti na výberové konanie spolu s požadovanými dokladmi treba doručiť na sekretariát Ústavu polymérov SAV do 10. 2. 2005

Kontakt: upoljory@savba.sk

10. ZASADNUTIE VEDECKEJ RADY SAV 14. 1. 2005

Vedecká rada SAV
prerokovala:

- stanovisko SAV k Stratégii rozvoja a konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010. K problematike organizuje MF SR 20. 1. 2005 konferenciu.

schválila:

- rozšírenú Smernicu o udeľovaní cien SAV. Zámerom je oceňovať aktivity vedúce k budovaniu infraštruktúry výskumu udeľovaním novej ceny SAV. Bude sa odovzdavať v rámci Týždňa európskej vedy a techniky.

udelila:

- vedeckú hodnosť doktora technických vied RNDr. **Jane Madejovej, CSc.**
- vedeckú hodnosť doktora chemických vied doc. RNDr. **Márie Stiborovej, CSc.** prof. RNDr. **Jánovi Lehotskému, PhD.**
- vedeckú hodnosť doktora biologických vied doc. RNDr. **Františkovi Baluškoví, CSc.**
- Zlatú medailu SAV prof. MUDr. **Jánovi Slezákovi, DrSc.** doc. RNDr. **Jozefovi Nogovi, DrSc.**
- Medailu SAV za podporu vedy prof. MUDr. **Pavlovi Traubnerovi, PhD.** RNDr. **Ladislavovi Šándorovi, CSc.**

Mária Rybecká

58. ZASADNUTIE PREDSEDNÍCTVA SAV

16. 12. 2004

Predsedníctvo SAV

prerokovalo:

- stanovisko SAV k Stratégii rozvoja a konkurencieschopnosti Slovenska do roku 2010. Dokument zašle predseda SAV ministrom financií SR,
- návrh na ďalší postup v hospodárení KC SAV Academia. Sleduje sa navrhovaná alternatíva – pričlenenie k inej organizačnej jednotke v rámci kapitoly SAV,
- zásady tvorby rozpočtu rozpočtových organizácií a určenia výšky príspevku príspevkových organizácií SAV v roku 2005, vrátane troch príloh, ktoré sú vykonávacou súčasťou zásad. Dokument prerokuje Snem SAV,
- návrhy jednotlivých oddelení vied SAV na prijatie mladých vedeckých pracovníkov SAV u prezidenta SR. Odsúhlasená bola účasť: **T. Pribulla, P. Szabó, B. Lupták, R. Dunčko, M. Derdákova, F. Čiampor ml., M. Balog, L. Bíziková, P. Žeňuch, B. Balážová.** Výber oznámi vedúcemu Kancelárie prezidenta SR Š. Luby;

schválilo:

- inovovanú Smernicu o udeľovaní cien SAV. Dokument bude predložený na prerokovanie vo Vedeckej rade SAV,
- zmenu názvu dvoch vedeckých organizácií SAV s účinnosťou od 1. 1. 2005:
 - a) z Kabinetu orientalistiky SAV na **Ústav orientalistiky SAV**
 - b) zo Slavistického kabinetu SAV na **Slavistický ústav Jána Stanislava SAV**
- nové Centrá excelentnosti s účinnosťou od 1. 1. 2005 na obdobie 4 rokov:

I. OV SAV

Centrum elektronických a elektrotechnických súčiastok novej generácie (CENG)
Centrum excelentnosti – Fyzika informácie (CE – PI)

II. OV SAV

Centrum excelentnosti pre Alzheimerovu chorobu a príbuzné neurodegeneračné poruchy (AD CENTRUM)
Centrum excelentnosti biochémie sacharidov (GLYCOBIOS)

III. OV SAV

Výskumné centrum najstarších dejín stredného Podunajska (NADESPOD)
Centrum mediálnej kultúry (CMK),

- plán vyslaní zamestnancov SAV do zahraničia na základe centrálnych dohôd v roku 2005,
- zmenu v zložení Škodovej komisie SAV – **Ing. Jozef Krištiak, CSc.**, namiesto PhDr. Magdalény Piscovej, CSc.,
- expertov do Vedeckého výboru NATO za oblasti:
Chémia/Biológia/Fyzika
Ing. Rudolf Toman, DrSc.
Informačná a komunikačná bezpečnosť
Ing. Ladislav Hluchý, CSc.
Bezpečnosť životného prostredia
Ing. Július Oszlányi, CSc.
Ľudská a spoločenská dynamika
JUDr. Martina Lubyová, PhD.
- súťažné podklady architektonickej štúdie: Rekonštrukcia budovy, jedálne a spoločenského centra SAV na Patrónke;

odsúhlasilo:

- zloženie pracovnej skupiny na vypracovanie odporúčaní SAV k následkom prírodnej kalamity v Tatrách,
- usporiadanie výstavy knižných publikácií pracovníkov SAV vydaných v rokoch 2001 – 2004;

menovalo:

- **prof. PhDr. Juraja Lexmanna, CSc.**, do funkcie riaditeľa Ústavu hudobnej vedy SAV na obdobie od 1. 2. 2005 do 30. 4. 2005 (v súvislosti s neuskutočneným výberovým konaním);

vzalo na vedomie:

- správu **Š. Lubyho** a **J. Slezáka** z účasti na odovzdávaní Descartových cien EK 2004 v Prahe. Akciu organizovala AV ČR.

- informáciu o predkladaných návrhoch projektov do Európskeho sociálneho fondu

Medzinárodné hodnotenie SAV a jej vybraných vedeckých organizácií

Vzdelávanie a podpora špecificky orientovaných postdoktorandov – mladých vedeckých pracovníkov v oblasti vied o živej prírode a v chemických vedách s cieľom vychovať tvorivých expertov pre výskum,

- informáciu o postupe projektov ESF EuroDiversity z organizácií SAV do užšieho výberu (full proposals),
- podpis kontraktu Ústavu etnológie SAV pre Európsky doktorát – pokračovanie projektu 6. RP EÚ,
- záštitu SAV nad konferenciou *Fotonika 2005* (Praha). Účastníci slávnostného otvorenia sa určia neskôr,
- avizované podpísanie dohody medzi MŠ SR, MK SR a SAV ohľadne vydania Slovníka súčasného slovenského jazyka,
- tlmočené poďakovanie ministra zdravotníctva SR R. Zajaca za zaslanie materiálov zo zasadnutia Globálneho fóra vedy 8 pre zdravie v Mexiku,
- ukončenie I. etapy rekonštrukcie verejného osvetlenia v areáli SAV na Patrónke.

V. Novák informoval o možnosti podať návrhy na BALZAN PRIZES 2005 a požiadal o vytipovanie vhodných kandidátov (T: 20. 2. 2005). Vypísané sú témy:

- *The history of the art of Asia,*
- *The social and cultural history of the cities since the beginning of 16th century,*
- *Population biology,*
- *Mineral physics.*

V. Rosová a **J. Malík** informovali, že vláda SR schválila Kolektívnu zmluvu vyššieho stupňa na rok 2005. V zmysle KZ sa stupnice platových taríf, ktoré tvoria prílohy č. 3, 4, a 5 zákona o odmeňovaní, zvýšia od 1. 7. 2005 o 5 %.

Mária Rybecká

Slovensko v Československu 1918 – 1939

Milan Zemko, Valerián Bystrický
(editori)

Kolektívne dielo slovenských historikov zaplňa viaceré, doteraz prázdne miesta v historickom poznaní medzivojnového obdobia na Slovensku. Štúdie prvej časti skúmajú širokú problematiku politických dejín, počnúc jeho začleňovaním do nového štátu a jeho medzinárodným postavením v rámci prvej a druhej republiky, až po politiky brízantnú otázku postavenia Slovákov v československej armáde. K tejto základnej osi sa pripája problematika národnostných menšín na Slovensku s ich značnou spoločenskou a politickou váhou v medzivojnovom období. Do druhej časti sú zaradené štúdie skúmajúce vývin hospodárskych, sociálnych a zdravotných pomerov na medzivojnovom Slovensku, ako aj otázky štruktúry slovenského školstva a hlavné trendy vývoja medzivojnovovej slovenskej kultúry. K nim sa radí aj esejisticky uchopená štúdia o vtedajšom každodennom živote na Slovensku. Súčasťou publikácie sú aj štatistiky z medzivojnových sčítaní ľudu, volebné štatistiky, ako aj personálne prehľady politických funkcionárov na rôznych stupňoch politického života a ďalšie údaje. Takýto rozsiahly súbor faktografických údajov o tomto historickom období nebol doteraz uverejnený v nijakej slovenskej publikácii.

(Viaz., 688 strán, ilustrované)

Slovenské ľudové rozprávky, 3. zväzok

Editorka Viera Gašparíková

Posledným zväzkom sa završuje ojedinelý projekt, ktorý vznikol na pôde Ústavu etnológie SAV – vedecká edícia autentického folklórnej prózy jednotlivých regiónov Slovenska (prvé dva zväzky ponúkli rozprávky a rozprávania zo stredného a západného Slovenska). Predstavuje unikátny materiál dokumentujúci pretrvávajúcu životnosť ľudových rozprávok v komplexe slovenskej ľudovej kultúry. Tretí zväzok Slovenských ľudových rozprávok obsahuje 138 rozprávok a rozprávání z východného Slovenska, ktoré v rokoch 1928 – 1947 zapísali poslucháči Slovanského seminára Univerzity Komenského v Bratislave pod vedením prof. PhDr. Franka Wollmana, ďalej porovnávacie vedecké komentáre k jednotlivým rozprávkovým textom, štúdiu, slovník nárečových výrazov, registre, anglické a nemecké resumé a ďalšie prílohy. Dielo podáva všestranný syntetický obraz o slovenskom ľudovom rozprávaní, pričom sú texty upravené tak, aby boli čitateľsky prístupné a mohli slúžiť nielen odborníkom, ale aj širokým vrstvám recipientov.

(Viaz., 872 strán, ilustrované)

NA PREZENTÁCIÍ KNIHY BOHUŠA KLEINA (NA SNÍMKE V STREDE) VÝZNAMNÉ MESTA SLOVENSKA NA TAJNÝCH MAPÁCH 18. STOROČIA, KTORÁ SA USKUTOČNILA V KNÍHKUPECTVE VEDY, PRIVÍTALI AJ PREDSEDU BRATISLAVSKÉHO SAMOSPRÁVNEHO KRAJA ĽUBA ROMANA (DRUHÝ ZĽAVA). Foto: P. Mikulášek

Bohuš Klein

Významné mestá Slovenska na tajných mapách 18. storočia

Dvojazyčná slovensko-nemecká publikácia prináša slovenskej verejnosti doteraz neznáme mapy tzv. Prvého vojenského mapovania (1769 – 1785). Dnes sa tento fond nachádza v kartografickej zbierke Rakúskeho štátneho archívu vo Viedni. Fond pozostáva z dvoch nedielnych súčastí, a to jednak z farebných, ručne kreslených máp v mierke 1 : 28 800 a miestopisu týchto máp, ktoré sa zachovali vo vojenských opisoch. Mapy, ako aj opisy sú vo vzťahu k dejinám Slovenska druhej polovice 18. storočia jedinečné, obsahujú veľa pramenných informácií k vojenským a hospodárskym dejinám našej vlasti v tomto období. Ich jedinečnosť sa znásobuje tým, že zachytávajú miestopisnú a zemepisnú štruktúru nášho územia ešte pred začiatkom priemyselnej revolúcie, spojenej s výstavbou modernej železničnej a cestnej siete, výstavbou údolných nádrží v bazénoch našich riek a samozrejme aj pred začiatkom kolektívizácie v uplynulom storočí. Majú veľkú výpovednú, pramennú hodnotu pre mnohé vedecké disciplíny a v nejednom smere doplnia, prípadne spresnia doterajšie výsledky bádania dejín Slovenska v druhej polovici 18. storočia. Mapové listy zachytávajú priestor dnešných krajských miest a ich bezprostredného okolia, teda Bratislavy, Banskej Bystrice, Košíc, Nitry, Prešova, Trenčína, Trnavy a Žiliny. Vzhľadom na to, že krajské sídla Bratislavy, Žiliny a Prešova sú na týchto mapových listoch situované na ich okrajoch, boli tieto sídla doplnené o mapové listy Rusoviec, Bytče a Teriakoviec.

(Brož., text 160 strán + 12 mapových príloh)

EDITORKA PHDR. VIERA GAŠPARIKOVÁ, DRSC. NA PREZENTÁCIÍ 3. ZVÄZKU SLOVENSKÝCH ĽUDOVÝCH ROZPÁVKOV V KNÍHKUPECTVE VEDY. Foto: V. Háč

